

Буряадай Залуушуул

ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ УДАА ГАРНА

ГАЗЕТ
1951 ОНОЙ
ОКтяБРИН 1-НЭЭ
БУРЯАД ХЭЛЭН ДЭЭРЭ
ОРШУУЛАГДАЖА ГАРНА

Суббото,
январин 6,
1990 он
№2 (7053)

Сэн 5 мүнүн.

ВЛКСМ-эй УЛААН-УДЫН ГОРКОМОЙ II ПЛЕНУМ

1989 ОНОЙ ДЕКАБРИН 27-ДО ВЛКСМ-ЭЙ УЛААН-УДЫН ГОРКОМОЙ II ПЛЕНУМ БОЛОЖО, АРАДАЙ ДЕПУТАДУУДА ТИМЭ КАНДИДАДУУД ДЭБЖҮҮЛЭГДЭЭ ГЭБЭЛ:
РСФСР-ТЭ — А. В. КОВТУНОВ, СССР-ЭЙ ОБОРОНЫН МИНИСТЕРСТВИН ХА-РЮУСАЛГАТА ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭ.

БУРЯАДАЙ АССР-ТЭ — СЕРГЕЙ СТЕПАНОВ, УЛААН-УДЫН ПРИБОР БҮ-ТЭЭЛГЫН ҮЙЛЭДБЭРИН НЭГЭДЭЛЭЙ ВЛКСМ-ЭЙ КОМИТЕДЭЙ СЕКРЕТАРИН ОРЛОГШО;

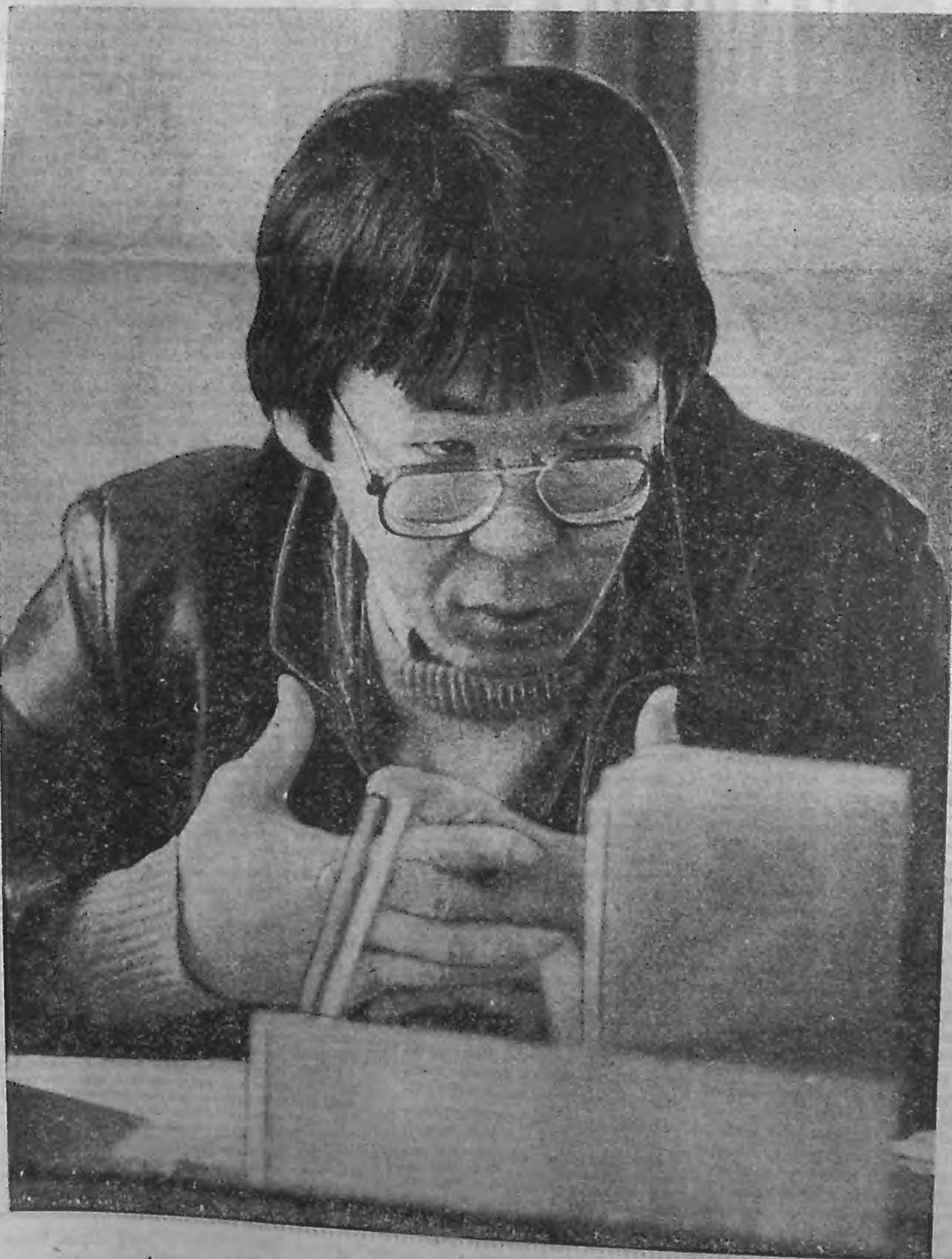
АРАДАЙ ДЕПУТАДУУДАЙ УЛААН-УДЫН ГОРОДСКОЙ СОВЕДТЭ:
СЕРГЕЙ БАТУРИН, ПРИБОР БҮТЭЭЛГЫН ҮЙЛЭДБЭРИН НЭГЭДЭЛЭЙ ГА-ЗЭЛЭКТРОСТАГНУУРШАН;

АЛЕКСАНДР ТИТОВ, ЛВЭЗ-ГЭЙ СЛЕСАРЬ;
АЛЕКСАНДР ЕЛГИН, ВЛКСМ-ЭЙ ГОРКОМОЙ НЭГЭДЭХИ СЕКРЕТАРЬ,
ВЛКСМ-ЭЙ ГОРОДСКОЙ КОМИТЕДЭЙ ГЭШҮҮД, КОМСОМОЛОЙ СҮЛӨӨ-

ЛЭГДЭХЭН ЭДЭБХИТЭД КОМСОМОЛОЙ ОБЛАСТНОЙ ТООСООТО-НУНГАЛТЫН 34-ДЭХИ КОНФЕРЕНЦИИН УРДА ТЭЭХЭНЭ «БУРЯАДАЙ ЗАЛУУШУУЛ» ГА-ЗЕТЭДЭ ТООСООТО ЭЛИДХЭЛ БОЛОН ШАЛГАЛТЫН КОМИССИИН ЭЛИДХЭЛ УРИДШАЛАН ТОЛИЛЖО, ВЛКСМ-ЭЙ ОБЛАСТНОЙ КОМИТЕДТЭ ХАНДАНАН ХАНДАЛГА АБАА НЭН. ТООСООТО ЭЛИДХЭЛ БОЛОН ШАЛГАЛТЫН КО-МИССИИН ЭЛИДХЭЛ ЗҮБШЭН ХЭЛСЭЛГЭНЭЭ КОНФЕРЕНЦИИН ХҮДЭЛМЭРИ ЭХИЛХЭ.

ВЛКСМ-ЭЙ УЛААН-УДЫН ГОРКОМОЙ II ПЛЕНУМ КОМСОМОЛОЙ ОБ-ЛАСТНОЙ ТООСООТО-НУНГАЛТЫН 34-ДЭХИ КОНФЕРЕНЦИИН ДЕЛЕГАДУУД-ТА ИИГЭЖЭ ХАНДАНА: БУХЫ ДЕЛЕГАДУУД КОНФЕРЕНЦИ ДЭЭРЭ КАНДИ-ДАТ БҮХЭНЭЙ ТҮЛӨӨ СЭХЭ ДУУГАА ҮГЭЖЭ, ВЛКСМ-ЭЙ ОБКОМОЙ БҮРО-ГОЙ ГЭШҮҮДЫЕ, СЕКРЕТАРЬНАГЫ? БОЛОН ТАНАГУУДЫЕ ДААГШАНАРЫЕ НУНГАХА.

Хэд дэбжүүлэгдэнэб?

ҮНЭРЭГШЭ ЖЭЛЭЙ ДЕКАБРИН 8-ДА КОМСОМОЛОЙ Гусиноозерско горкомой II пленум дээрэ Ленинскэ хүнгуулин 63-дахы округоо Буряадай АССР-эй Верховно Соведа депутатта кандидатаар ВЛКСМ-эй Гусиноозерско горкомой I секретарь Баир Гармажалов дэбжүүлэгдээ. Бидэ мүнөөдөр манай корреспондент Ю. Волиной тэрээнтэй үнэргэжэн хөөрлөө уншагдайнггаа анхаралда дурдханабди.

КОРР.: Эдэ хунгалтануудта нэгэ мандадай түлөө гурбан хүтэлбэрлэгшэд тэмсэхэн гээшэ. Эдэмнай хэд бэ гэхэдэ, «Бурятэнергын» генеральна директор Геннадий Очирович Борисов, Сэлэнгын районой түбэй больницын ахмад врач Баир Намдаковч Намдаков болон та болонот. Соведадэ юундэ юрын эрхтэдэ дэбжүүлэгшэб гэхэн асуудалда харюусахметнай гуйнаб.

Б. Г.: Ажалша коллективүүдэй нийтын сүтлэнууд дээрэ юрын ажалшаан ямар юумэ хэжэ шадаха юм гэхэн ханамжанууд хэлэгдэдэг байна. Харин хүтэлбэрлэгшэд бүхы арга боломжонутай, шадабартай байна гэхэн ханамжа хүн бүхэн хэлээ. Коллективүүдэй зүгһөө дэбжүүлэгдэн зарим хүдэлмэрилэгшэд өөһдөө араса. Ерээдүйн Соведадэ захиран зонхилхо системдэ эсэс табьжа, еһотойн арадай засаг байгуулха талаар шанга хэмжээнүүдэ абаха байха гэжэ найдагдана. Ямар хүтэлбэрлэгшэд өөһэдынгөө туугаад байһан модо тайраха дуратай байхаб даа. Арад зонтой зүбшэнгүйгөөр шиндхэбэри абаха ударидагшад үсөөн болохо байха.

КОРР.: Та өөрөө хүтэлбэрлэгшэ ха юмта. Тимэһээ ханамжметнай шагһаа һаа, хонирхолтой байгаа.

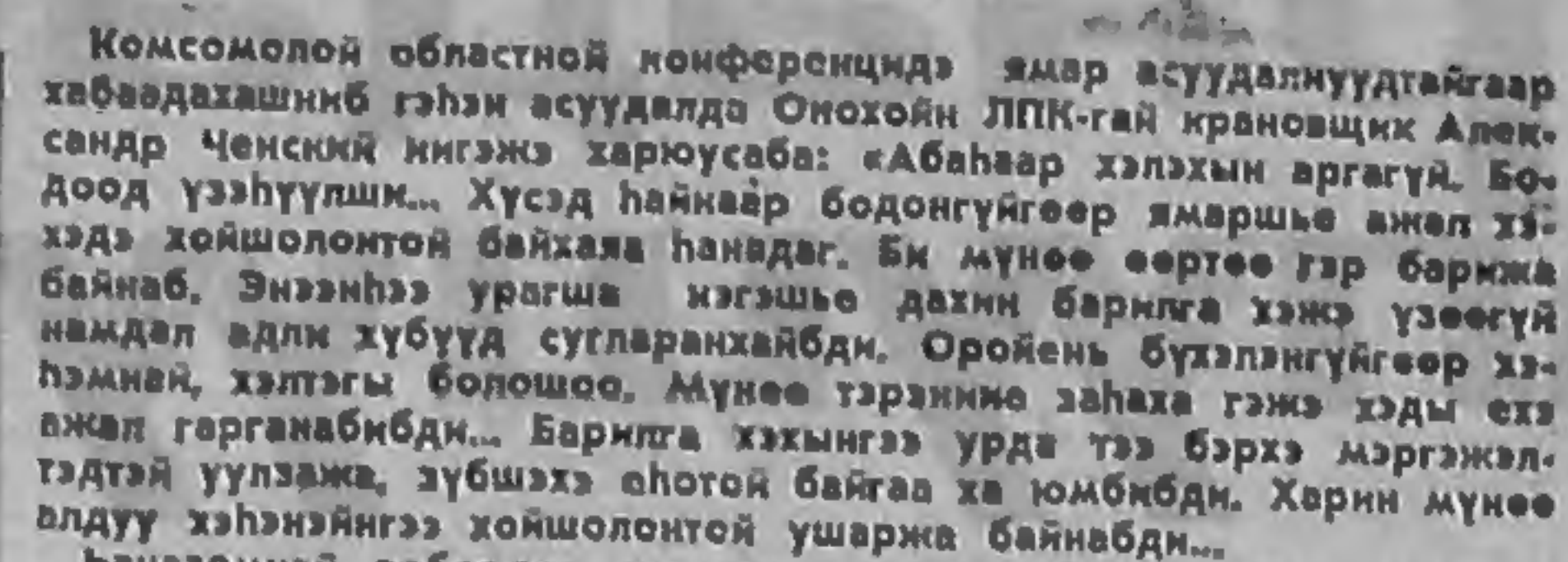
Б. Г.: Нэгэдхээр, би үнэргэжэ жэлэй сентябрь нараһаа энэ тушаалда дэбжүүлэгдээб. Энээнһээ урагша дүрбэн жэлэй түршада 2-дохы хүргүүлида түүхын багшаар хүдэлһэн байнаб. Энэ тушаалда дэбжүүлэгдэн түрбан кандидат сооһоо илажа гарааб. Хоёрдохоор, комсомолой хүдэлмэри эгээн харюусалгатай ажал гээшэ. Тэрээндэ албан хойроогоор, хайша хэрэгээр хандажа огто болохогүй.

КОРР.: Хунгалтын урда тээхи платформо тухайгаа тобшо тэдыгээр хөөржэ үгэт.

Б. Г.: Залуушуулай тала хараһан, тэднэртэ туһаламжа хүргэхэ гэхэн гансал зорилготой программатайб. Гэхэ зуура, ондоошье наһанай хүнүүдэ хараһаа алдаагүйб. Обществые шэнэдхэлгэдэ ямаршье наһанай хүн хабсаадаха еһотой бшуу. Минин округто бүхы хунгалшад 40 процент модон гэрнүүдтэ ажаһууна. Иимэ гэрнүүдтэ түлээн, шулуу мүүрһэн, капитальна заһабарилга гэхэ мэтэ ходо хэрэгтэй боложол байдаг. Депутат хадаа бүхы юумэ холуур шэртэн хаража, дутагдалнууд наһаа эхитэйб гэжэ мэдэжэ байха үлгатай. Хүдөө тосхондо ажахын тоосоогоор хүдэлдэг нэгэдэлнүүдэ, шэнэ харилсаануудые байгуулха шухала. Ажалдаа айхабтар харюусалгатайгаар хандажа, хүрэхадамнай амжалта туйлагдаха бшуу. Энээнки депутат бүхэн тон хайнаар мэдэхэ еһотой.

КОРР.: Ханамжметнай хайшаан дэмжээд амжалта хүсэнэб.

Хангаемхайн зобоодог олохон асуудалуудыг шийдэхээ зорилготойгоор конференцидэ ошобоб. ВЛКСМ-нээ ондоо залуушуулай организацинуудай үгс байхандаа халаглахаар. Онол шадбары, дүршэл халан абаха, зүбшэхэ нэгшье хүн үгс. Ямаршье хэмжээнтэй комсомолой организацинууд нэгэл адли ажал хүдэлмэритэй, зорилготой байдаг гэшье. Алдуунуудыншье адли байхала ханадаг гэжэ хэлээд, зүбтэй.

Райком руу мянга дахин дуудуулангуйгөөр комсомолхоо гараха эрхэтэй гүбди гэжэ бүлэг хүбүүд намда хандаа нэн. Комсомолой политическа ажал худалмэри, тэрнэй дүрим, Устав шэнээр харажэ үзэхэ, худилгата саг хүрэнжэ эрээ. Нүзэгтэйшье хүнүүдэ союзда өбөхөд болохо гэжэ хананаб.

Бидэ, ЛПК-гай комсомолшууд, комбинадай профкомдо өөһэдм-
гөө кандидатуудыг дэбжүүлхэ эрилтэ табиһан байнабди. Эрилтэ
табиһгүйгөөр минн лэ гуйгаад хууха болоо наамнай, ажал хэрэг
урагшаа ябахагүй. Энээнкнэ мэдэхэ хэрэгтэй.

Комбинатда хүдэлж байсан бүтэ ажилладай гурбанайн нэгэ хуби залуушуул болоно. Гэхэ зуура, профсоюзна комитетдэ нэгэ-шье түлөөлэгшэнь оруулгадгагүй байшоо. Эрилтэ табигнахаймгай хүүүлээр профкомой бүридэлдэ залуушуулай делегацике оруулаа хэн.

Имэрхүүшье үшарнууд болсдог лэ.

КОНФЕРЕНЦИ НАНАА ГҮЭСӨӨГҮЙ ХҮҮГЭДЫЕ ХҮМҮҮЖҮҮЛХЫН ТУЛА ЯМАР ОНОЛ АРГА БЭДЭРХЭБ
ГЭЖЭ НАНААГАА ЗОБОНО. ХАРИН ЭНЭ ҮЕДЭ ТЭДЭ ХҮСЭРХЭЛГЫН
ТЕМЭНҮҮДЫЕ ХАРАЖА, СЭДЬХЭЛЭЭ ХАНАН БАЯБА.

НАНАА гүйсөөгүй хүүгэдэй хэрэгүүдэй талаар инспектор Вера Доржиевна Цыденова районно хомсомолой тоосоот-хунгалтын конференци дээрэ элидхэлэй һүүлээр абаһаар түрүүлэн үгэ абаба. Тэрэнэй хэлэхэн үгэнүүдэй шагнаад, һансаагаа зобохоор байба. 1989 оной арба нэгэ һарын туршада район дотор НАНАА гүйсөөгүй табиад хүүгэд 50-яад гэмтэ абадал гэргэа. Райкомой нэгдэхки секретарь Олег Жамьянов элидхэл соогоо нуюугүйгөөр сэхэруун хэлэз, «Захааминда НАНАА гүйсөөгүй 156 хүүгэд ИДН-гэй бүридхэлдэ абтанхай, дүрбэннинь сүүдлүүлэгдэхэн аад, шиндхэбэринь хойшолуулагдехан байгаа. Үнгэрэгшэ жэлэйхитэй сасуулаада, гэмтэ абадал гаргалгын ургалта 11 процент болоно. НАНАА гүйсөөгүй 54 хүүгэд наркоманин болон токсикоманин талаар шэнжлэгдэхээр больницада оруулагдаа. Наркотическа бодосуудыг сар үргэлж хэрэглэдэг 9 хүүгэд бүридхэлдэ абтааа.

Эдэ тоо баримтануудаар хэн нэгн айлгахын тула тоосгоотой элчидэж сооһоо энэ жэшэээ дэлгэрэнгыгээр харуулаха гэжэ оролддоггүйб. Энэтай сасуулжа үзэхэдэ, жэмэ-божо юм-энэй жэшээ болоно гэжэ ямар нэгэ бусад районуудта хэлээж магад.

Зүүгээр нийцэ байдла миний ханааа зобооно. Захаа миний ханааа гүйсөөгүй хүүгэдэй хлубай худэлмээрсе, жэшээлээдэ, Баунтада жэшээ болгон харуулдаг байна. Тээдшье респуб-ликэ дотор захваа минийхидай дүршлэ эрдим гэжэ тоологдохоо ханадаг.

Бодото дээрээ ямар байдалтай ушернабигдй ВЛКСМ-эй райкомой обороно-спортивна таагмыс даагш Роман Гармаев энэ талаар дүй дүршэл тузайгаа хөөржэ үгээ ту хай гүйхадамни, мнхэрээд абаа нэн нМанда дүй дүршэл бни, өхөнхи ху бинь таалтатой байдог, энээнхээ үр гөрөөд юмэи үгыл.

Нанга гүйсөөгүй зүүгэд подвалиуу
сохи канализационно, водопровод
но олон тоото соргонуудай дунд
сүлөөтэй сагаа үнгэргэдэг. Клубу

дны хүтэлбэрлэгшдэд юушье хэ-
нэггүй, ямаршье эдэхи үүсхэл гэр-
ганагүй гэж зэмлэлэнэй хэрэггүй.
«Дээржинцэ» гэхэн клубай эрхим
хүтэлбэрлэгшдэд нэгэн Юрий Ни-
колаевич Базаров подаал сээрлэл-
гэдэ хабаадалсажа, нилээд эршэм-
тэйгээр хүдэлэн байха. Тэрэнэй хүс-
лэл оролдлого хооноор наава. Ка-
нализаци эбдэржэ, клубые хаажар-
хоо юм. Энээнэй гол шухала асуу-
дал болоно. Тэрэннэ шиндэхэ гээ-
ш нилээд хүшэр.

Гэгэжшье эргэ хургаяа бэдэржэ, нимэ байданһаа гараха хэрэгтэй бшуу. Городто шэнэ хургуули нээгдэхэнэ, капиталнаар заһабарилгадаха хуушан хургуули сүлөөрхэнэ гэшэ. Энэ байшангыё манай хүүгэдтэ үгыт гэжэ клубуудай хүтэлбэрлэгшэд гуйна. Яһала ехэ хургуулиин хоёр дахарта нәһаа гүйсөөгүй хүүгэдэй бүхы клубууд багтахал. Эндэ нәһаа гүйсөөгүй хүүгэдэй сүлөөтэй сараа үнгэргэлгын түб эмхидхэхэдэ болохо. «Мүнөө хүүгэд юугээршье һонирхохоё болижо байна, канализациин соргонууд заһабарилгаданегүй. Энээнһээ уламжалал, клубуудай хүтэлбэрлэгшэд уруу дурру ябадаг болошонхой,— гэжэ Олег Жамьянов эхлэхэл соогоо хэлээ.— Тимһэлээ галсад комсомолой райком бэшэ, харин бүхы город нимэ байданһаа гараха зүб зам бэдэрхэ тухай бодсоо үзэхэ ээргэтэй. Магад, подвалинууд сооһоо хүүгэдыё гаргажа, Эрхүүгэй Романовой клубай жэшээгээр клубуудыё нээгдүүлхэ гэшэ гү! Гурбадахы хургуулиин гэр болон спортзал энэ хэрэгтэ туһалхал байгаа. Хүүгэд өөһэдныгөө хүсөөр байшангай капитальна заһабарилга хэлээ мүнөөшье түгэс бэлэн лээ.

Урдга табиган зорилгуудаа
бэелүүлхэ гэжэ комсомолшуудай
оролдодог байһанда урмашамаар
Элдэб яиаы түбүүд болон клубуу-
дыг нээжэ, хонирхолтой хэмжээ-
лбуулгануудыг, хүюун зугаатай үдэ-
шэниүүдыг үнгэргэдэг болоходоо, хү-
мүүжүүлгэдэ оросогой хуулины нэ-
рхэ түбсөөгүйшүүлхэ хэбаладуулдаг

байха гү гэхэн асуудал гаража ерэнэ. Мүнөө дээрээ тэд ондоо байдалтай ушарнабди. ИДН-гэй инспектор Вера Доржиевна Цыденова нэгэ нимэ жэшээ дурдаһан байна. Соёлой байшанда комсомолшууд болон хүрэгшэдай эмхидхээг үдэшэнүүдтэ хүмүүжүүлгэдэ оросогүй хуулин наһа гүйсөөгүйшүүл хэбээдуулагдэдөггүй байха юм. Найднээрэй хажуу тээ үлэшэһэн эдиршүүл архи уужа, үйлсөөр зайгуулгажа, намналдаа үүсхэдэг, хулиган аша гаргадаг байна.

Конференцин забһарлалда залсоо 10—13 нэгэтэй хүбүүд сулгаржа, Брюс Ли тухай фильм өхөл һонирхонгоор хараһад.

Найшаагдана гү гэжэ асуухадамин, «Найшаагдангүй явахб, энэмнай Брюс Лх ха юм!»—гэжэ хүбүүд хариуусаа нэн. Конференцин удаадахи зөбһар-пагда эдэл хүбүүд «Команда» гэжэ нэрлэжэ уршадга фильм хараа.

Хуулийн наһа гүйсөөгүйшүүлье
ингэ фильмүүдыг харуулжа хүмүү-
жүүлжээ гэшэ тон буруу ябадал гэ-
жэ ханаха байнабди.

Конференцийн забхарлалан үедэ
имэ удхатай фильмүүды юундэ
харуулха гэжэ бодообта гэһэн асуу-
далтайгаар хоёрдоо секретарь бай-
һан Юрий Ивановто хандэбэди.
Энэмай баһал искусство ха юм, тэ-
рэһини ойлгожо хураха хэрэгтэй гэ-
һэн хэрюу дуулахадаа, гайхаа нэм-
ди.

ИДН-гэй инспектор конференцэд үгэ хэлэхдээ, ниймэрхүү видеофильмүүд хуулийн нэгэ гүйсөөгүйшүүлэе буруу замаар шэглүүлнэ гэжэ тэмдэглэлэн байна. Зобхарлалай үедэ видеофильмүүдые ганса хуулийн нэгэ гүйсөөгүйшүүд хараа бэшэ гэжэ хэлэхэдэ мартажархаоб. Ниймэ фильмүүдые харуулхая болмил гэлэн гэжэ арид тобигдаха еһотой.

Лариса КВАКТУН,
нашей корр.

ВЛКСМ-эй райкомой түрүүшмэ зм-хидхэлэй пленум дээрэ Олег Жамьянов нэгдэхмэ секретаряар, Амгалам Абдуев, Людмила Иванова секре-тарьмалар лунгагдаа.

Һүүлэй хоёр жэлэй туршада комсомолой полит-
хуралсал хэдаа комсомолой үзэл сурталай худал-
мэринин эгээн Һула заенонуудай нэгэн болонхой
гэжэ ВЛКСМ-эй райкомуудташье, политхургуули-
нуудташье хөөрэлдэнэ. Комсомолой политхуралса-
лай системын хуби заяагаар ханаагаа зобоһондоо
ингэжэ хөөрэлдэнэ гү? Энэ асуудалда бидэ тодо
харюу үгэжэ шэдахэгүй байнабди. Олонинитын аж-
байдал Һүүлэй жэлһүүдэ эрид хубилна. Ингэжэ
политхуралсалай системэдэшье хубилалтанууд бо-
лохо, шэнэ аргонууд хэрэглэгдэхэ ёһотой бшуу.
Ямар хубилалтанууд болохоб? Тээд болохо гэжэшэ
гү?

Иймэрхүү асуудалнуудтайгаар комсомолой Бурладой обкомой инструктор Доржо Хилхановта хандахан байнаб.

Д. Х.: Политуралсалай системэд хубилалтануудой болонгуй байхын аргагүй. Энэ мүнөө элээр харагдана. Тийгээдшье комсомолдо мүнөө хэдвэй хубилалтанууд болоноб, шэнэ юумэн мүндэлнэб! Хубилган шэнэдхэлгэдэ амжалта хүсэлэн, тэрэнки бээлүүлхэ гэжэ оролдоһон хүнүүд ханала нэгэдүүлэн, залуушуулай политикаар һонирхоно, бүхы ажал хэрэгүүдтэ эдэбхитэйгээр хабзадаха гэжэ оролдоно.

Корр.: 90-ээд онуудай тэн багай үе гэжэ бодоод үзэбди...

Д. Х.: Тэрэ үедэ комсомолой политхуралсалда
тон ехэ хубиллалтанууд боложо дүүрээд байха, Ма-
гад нимэ нуралсалай орондо үгэ булъялдаанай клу-
бууд байгуулгдаха еалам... Нимэ клубуудта эдир
залуу үетэн үзэл сурталай асуудалинуудаа эхилээд,
тон шухала социальна асуудалинууд хүрэтэр зүбшэн
эхлээдэг болохо. Гадна, үгэ булъялдаанай клубуу-
дай дэргэдэ социологуудай, шэнжлэгшэдэй, ондоо-
шье мэргэжэлтэдэй бүлэгүүд байгуулгдаха... Мү-
нөө ямар байдалтай байһанаа хэрөөд үзэлши.
Оройнойнай олониктын ажабайдалда болоһон
ямар бэ нэгэ үйлэ хэрэгүүдтэ комсомолууд табча-
дахадаа, ехэ юумэ мэдэхгүй байһанаа хөрүүлдэ
байна. Саашадаа нимэ юумэний болохогүйн тул
үгэ булъялдаанай клубуудыа байгуулаха хэрэгтэй.

Корр.: Иймэ клубуудыг байгуулха сайаг хүрээж
ерэхдээ, түрүү бэрхэ мэргэжэлтэдхээ эхлээд, мө
тодическэ зууршалганууд хүрээт бүхы юумэн ду
галдаха байха. Холын хэрэггүйгаар зохеогдохон
программнууд үсөөн байдаг гэшиг. Ямаршье бо
долгүйгөөр зохеогдохон программнууд шагнаг
шадта хүрээтэрөө хуушаршаха.

Д. Х.: Тээд бүхы программинууд муугаар зохогдопон байдэггүй. Комсомолой горкомой худалмэрилэгшэдтэй хамтаа городой вузуудай багшанар «Социализм, идеалы и реальность», «Молодежи о правде», «Экономическая реформа СССР и пути ее реализации» гэжэн гурбан программа зохогдожогшөгнэгшадта найшаагдэхан бэйне.

Корр.: Ямар юумэндэ үндэхэлжэ нймэ тобшолол хэнэбтай?

Д. Х: Энэ манай ажал гээшэ. Республикынгаа пол-
литхургуулинуудай хэшээлиүүдтэ нэгэнтэ бэшэ ха-
баагаһан тула нэгжэ хэлхэ дүүрэн эрхэтэйб.

Корр.: Республика доторнай хэды политехргуули-
нууд бни гээшэб?

Д Х: Ганса тоо баримтануудыг дурдаа хаамин ойлгонгүй байжа болохот. Тиймчлээ сасуулаад туршауу. 1986—1987 онуудта республике доторийг 938 политхургуули худэлжэ, тэндэ 25 мянган шагналгышад ябаа. Тиймэдэ политическэ клубууд угы хааб дээ. Удаадахи 1987—1988 онуудта 806 политхургуулидэ 18 мянган шагналгышад тоологдохон байна. Гэхэ зуура, энэ үедэ 30 политиклуб байгуулагдаа. Үнгэрэгшэ жэлэй хуралсалай экинэдэ 736 политхургуулидэ 16 377 шагналгышад хэбэдагалан байна. Харин политиклубуудай тоо 44-дэ хүрээ. Хүдөөгэй хургуулинуудта мэргэжлэтэд дуталдажа, нилээд гэхэ хөөлтэ хэдэг байна. Политхургуулинуудай материально-техиническэ баяа нэнхэндэ хүрэнгүй. Диаграмнууд, плакадууд, аппаратура гэхэ мэтэ дуталдаа...

Корр.: Информаци, - мэдээсэл үүргэ дүүргэдэ
shotой.

Д. Х.: Тэрэлье дуталдадаг. Мүнөө ВЛКСМ-ийн ЦК-наа гансал зууршалгын бэлтгүүд өрдэг боломжтой.

Корр.: Политхургуулинууд мунөө бээз дайшад
хүдэлжэ эхилбэ. Энэ найн лэ гэшэ.

Д. Х.: Үнэхээр өөшөө иймэ байдалдаа гүдэлдээ гэрээ урматой. Бид мунөө нүүдэл семинернуудыг, тухэрээ дэбжануудыг хаа хаанагүй эмхиддэдэг болонхонбди. Үнгэрэгтүз нуралсалай жэлдэ бергожнай, Мухар-Шэбэрэй, Ивалган районуудта номирнай, уулзалгануудыг эмхиддэхэн байнабди. Байг-
уудад нилээд олон.

Корр., хүүлэлт жэлинууд Москвада политилубуудай түлөөлэгшэдэй бүтэсэанэ 2 уулзалга үнгэргэгдөө. Политилубуудые нийтэ-политическэ хүсэн гэжэ эдэ уулзалгануудай нэрлээн байне. Мэдээсэлэй эхэ үгэснээр, эзэн тухай тэмдэглээ.

Д. Х.: Комсомолдол адли нийтэ-политическэ хүсэн гэжэ хэлэгдэнэ бэшэ. Ховор үүлээлгэдэ республикынай түлөөлэгшэд хабаадаг гэжэ тэмдэглэүү.

Олег ЛЕБЕДЕВ хөөрлөдөгч

МҮНӨӨДЭР НААДАН— ҮГЛӨӨДЭР АЖАЛ

НЭГЭТЭ Загорск поселогой 22-дохи хургуулийн директор Тамара Павловна Бакутина агаар дотроо Юрий Николаевич Кривошеин компьютернүүд хургалдажа абаха тухай дурдхал оруулба. Заводой директор тэрэнэй дурдхалыг дэмжжэ, туһаламжа хүргэхээр найдуулба. Тамара Павловна Москвада ажа-хуудог танилнуудайгаа туһаламжаар (тэрэ урдандаа хэдэн жилэй туршада Москвада хүдэлжэ, эдэ компьютернүүд абаха аргатай гэжэ мэдэхэдээ, тэрэ бүришье өхээр баярлаа хэн.

Хорин компьютер асарагдажа, хургуулийн нэгэ кабинет соо тодогдобо. Юрий Николаевич хэлхэн үгэдөө хүржэ, эдэниие абахын тула 160 мянган түхэриг түлөө.

Тамара Павловнагай оруулхан дурдхал холын хараатай гэжэ тэрэ ойлгоо гээд би ханаха байнаб, хургуули дүүргэһэн олохон хурагшад сэг үргэлжэ шэнэ техникэ болон технологийн нэбтэрүүлэгдэжэ байдаг заводто заа-тагуй хүдэлхээ өрхөш бшуу. Тимэһээ бүхы юмэ хэжэ шадхаа шэнэ техниктэй танилсаһан, бэлдхэл найтай залуушуулай заводто өрхөхэдэнь найн байнгуй ялахэб.

Мүнөө хургуулида поселогой бүхы хургуулинуудай 10—11-дэхи классуудай хурагшад компьютернуудтай хүдэлнэ. Наяшаг 6-дахи классай хурагшад энэ хэрэгтэ хам оролсожо эхилээ. Хожомоо 3-дахи классай хурагшаднаа компьютерна класста хүдэлхэбди гэжэ багшанар найдана. Мүнөө 28 группа болон кружогууд эндэ

хүдэлнэ. Тинхэдээ 400-гаад хурагшад компьютернуудыг шудална. Хургуули дүүргэһэнхэнхэ хуу-лээр хуралсалай түлөө өхэ мүн-гэ түлэнгүйгөөр 400 хүн програм-мистнуудаар хүдэлхэ аргатай бай-ха гэжэ бодоод туршагты даа. Тинхэдээ хурагшад гансал комп-ютеризацин талаар эрдэм мэдэ-сээ сазшадна нарижуулан най-жаруула аргатай байха.

Харин мүнөө дээрээ үхибүүд өөһэдөө программнуудыг, наа-дануудыг зохионо. Тэдэ багашууд-да хонирхолтой программа-наада бэлдэнэ. Байгша онгоо хургуулийн программны бүхы эвэнууд компьютерна хуралсалда оро-хонь. Энэ төмөр багшанарта се-минар үнгэргэхээр бэлдэгдэнэ.

Хэрбээ информатикын болон тоолон тодорхойлдог техникын республиканска түбэй туһаламжа хүргөөгүй хаань, директортшье, Людмила Александровна Тюринна-дшье (тэрэ компьютерна техник-кын классууд болон кружогуудыг хүтэлдэг) компьютерна техникэ-тэй хүдэлхэнь нилээд хүшэр бай-ха хэн. Түбэй мэргэжэлтэд дуу-дахатайнь адли туһаламжа хүргэ-хээ дары түргэн эрэдэг.

Харин мүнөө дээрээ сагаан хал-лаадуудыг үмдэнхэн ерээдүйн программистнууд өөрингөө про-грамма бүхэн дээрэ хүдэлнэ.

Тэдшье бүхы компьютернууд дүхэрилэн, эхэл зохидоор тод-огдохонхой гэжэ хэлэхэ байнаб. Хурагшад тээшлэнүүдэ хүтэлбэ-рилэгшэ тээшэ нургаараа хуудаг. Харин хүтэлбэрилэгшэ өөрингөө монитор дээрхээ гэхэ гү, али үндэр газарһаа бүхы юмныг хэ-ража хуудаг. Ямаршье согта ту-һаламжа хүргэхээр, алдууень за-

хахаар бэлэн байдаг, программа зохиоходонь туһалдаг.

Эрхим хурагшадэй нэгэн Женя Федосинагай хажууда ошожо хуугаад, ямар нэгэ юмны комп-ютер дээрэ харуулыг гэжэ тэ-рэниие гуйбаб. Тэрэ миний хэ-лэшье анхалтайгаар шагнаад, ингэжэ найдамтайгаар харюусаба: «Би программаа хэлгэхэгүйб, харин энэл программизер танай асуудал машинаа хурахаб...». Тэрэнэй хургаханууд клавиатура болгоомжтойгоор дарана. «Ком-пьютер нимэ тобшолол хээ...» — гэжэ тэрэ энэбхилэн байба. Ха-рин мониторой экран дээрэ ингэ-жэ бэшэгдэһынь уншабаб: «Имэ эрдэм мэдэхэтэй танда 7-дохи класста хураа хаатнай найн бай-ха».

Эндэ бээ бэрижэ шадангүйгөөр энэбхилээд абэбаб. Женя 11-дэхи класста хурана.

— Машина эндүүржэ болохо гү!

Хэрбээ программа соо алдуу-гай байгаа хаань, эндүүржэ бо-лохо.

«Хурагшад үдэр хүнгүй комп-ютерэй хажууда хуухаар бэлэн байдаг,— гэжэ Тамара Павловна хурагшадтайгаа түлөө омогор-холтойгоор хэлэбэ.— Тэрэ Женя Федосина, Коля Иванов, Павел Бабаков, Наташа Мелешкина гэг-шэдыг абаад хараабди. Эдэмнай манай заводто еһотойл халаан ургажа байна бшуу».

Хургуулийн директорэй эдэ үгэнүүдэ зүбшөөгөөгүй байхын аргагүй. Мүнөөдэр наадан бай-хан аад, үглөөдэр ажал хүдэлмэ-ринь болохо бшуу.

Николай ГОРКУША, манай штатнабэшэ корр.

ОБЛАСТНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ ЕНДЭРТЭ

ШАСАРГАНА СУГЛУУЛЖА...

БИДЭ, соелой институтдай та-атральной отделениин 1-дэхи курсныхид, Сэлэнгын районой Ачула тосхондо гэхэ гү, али «Облепиховый» совхоздо аа-густын 23-аа сентябрийн тэн болотор хүдэлөөбди. Бидэ ту-люур туйган байдалда ажа-хуу-гаабди. Үглөөнэй нарантай хам-та бодожо, холхозой малнууд-тай худхалдан, уһалуурини ханабай эрье дээрэ ошоно, ни-юур гараа үгээхэш. Энээнэй хүлээр нутагай горхонхоо сээрхэн уһа абаха тухай хү-сэхэ зуураа, тосхоной нүгөө захада түбхнэйэн майханта столоводо гүйлдэжэ ошодог байгаабди. Эндэ өрхөхэдэмнай, ходоодо үглөөнэй халуухан эдээн маанадыг хүлээдэг бай-гаа гэжэ хэлэхын өргөгүй.

Хүйтэн творог эднхэнхэнхэ

хүүлээр манай республикын алтан гэжэ тоологдог шас-саргана суглуулхала ошодог байгаабди.

Үдэрэйгөө нормын хахад-ын арай гэжэ суглуулдаг, эсэхэнхэн, муухай болошоһон тосхондо бусажа, түүһэн жэ-мээсэ арилгахала аялхэдэ ошо-дог байгаабди.

Үдэш болоходонь, нутагай хубууд тулюур туйган байра-дамнай довтолжо, амар заха үзүүлдэггүй байба.

Забастовко үнгэргэжэ, бидэ хүнчин харуулаа зогсохоо болообди, түсэбөө дошоолуу-лаабди. Милиционернууд ма-надыг номгоруулжа ядахадна, «Эндэ оперативна группа хэ-рэгтэй, тэдэниие эльгээхэ бо-лообди!» гэжэ хэлээд, талхи-шоо хэн.

Тээд энэ үедэ олонхи ба-сагаднай хүйтэ абэжа, өхээр үбдэшэбэд. Харин бидэ тэдэ-нхэнхэ түлөө түсэб дүүргэхэ гэжэ бүхы шадлаараа орол-дохо баатай болообди.

Энээгээр уршагта абадан-нууднай гэхэ гү, али «зоболон, бэрхшээлнүүдэй дүүрэггүй. Юуб гэхэдэ, маанадай олон-хын мүнөөшье хүрэтэр хэһэн ажалалынгаа түлөө хүлһээ абээдүй».

Имэ байдалда студентнуу-дыг хүдэлгэжэ болохогүй гэ-һэн ханамжатай байханаа мэ-дүүлнэбди. Ударахи жэлнүүдэ-тэ дээрэ дурсагдаһан дутуу дунданууд бү дабтагдэг лэ!

Соелой институтдай теат-ральна отделениин нэгэ-дэхи курсын студентнууд.

ЭБ НАЙРАМДАЛАЙ ТҮЛӨӨ ДУУГАА ҮГЭНЭБДИ

Эб найрамдалай совет жасын мүнган ямар хэмжээ ябуулганууд-та гаргашаладанаб! Гансаардаһан хуби зайтай, наһажал хүнүүд-тэ, үншэн үхибүүдтэ, Афганистанда интернациональна уялтала дүүр-гэһэн сэрэгшэдтэ, Армения болоһон аюулда хонидогшодто, Совет оронике хамгаалжа байһан сэрэгшэдтэ Эб найрамдалай жаса өхэ туһаламжа хүргэжэ байдаг гэшэ. Эб найрамдалай совет жасын отделени болон эб найрамдал хамгаалгын Бурядай комитетэй ээлжээтэ пленум үнгэргэгдэжэ, эб найрамдалай түлөө тэмсэл үр-гэлжүүлхэ талаар хүдэлмэри бүри эршэтэй болгохо тухай зүбшэн хэлсээ.

Үнгэргэжэ жэлдэ эдэ органи-зацинуудай туһаламжаар манай Буряада «Врачиуд ядэрна дай буруушаана», «Багшанар эб най-рамдалай түлөө», «Экологи болон дэлхэй», «Журналистууд эб най-рамдалай түлөө» гэхэн кинитын ком-миссионуудыг байгуулаа.

Християн болон буддын шажан-гууд эб найрамдалай жасада ху-битала оруулаа. Ингэжэ буддын шажан 30 мянган түхэриг, хри-стиан шажантан 6 мянган түхэриг жасада дамжуулан байна. Үнгэргэжэ жэлэй зун Улаан-Үдэ-дэ Азийн буддистнуудай комите-дэй зүблөөн үнгэргэгдэжэ, айхаб-тар өхэ удха шанартай үйлэ хэ-рэг гэжэ тэмдэглэгдэ. Зүүн зүгэй 12 оронудай буддын шажангай түлөөлэгшэд эб найрамдалай зүб-лөөндэ хабараһан байна.

Советскэ район 30 мянган тү-хэриг, Железнодорожно район 37 мянга, Октябрьска район 57 мянган түхэриг Эб найрамдалай жасада оруулаа. Бэргэжанай, Тар-багатайн, Хурамхэанай, Ахын бо-лон Хорин районнууд Эб найрам-далай жасада хубитала улам дээ-шүүлнэ.

Промышленна предприятинууд-дай дундаһаа Сэлэнгын ЦКК-гай коллектив эгээн өхэ мүнган—20200 түхэриг Эб найрамдалай жасада дамжуулаа. Октябрьска районой проектно-барилгын нэгэдэлэй ажалшад, Улаан-Үдын мяханай комбиндай, гормолкомбиндай, городской болон республиканска больницануудай, Галуута-Нуурай ГРЭС-эй ОРСын хүдэлмэришэд энэ найн найхан хэрэгтэ эдэбхи-тэйгээр хэбээдээ.

Гэбшье урдахы жэлнүүдтэй сасуулжа үзэхэ болроо хээ, энэ-мнай бага мүнган болоно. Ушар юуб гэхэдэ, урдахы жэлнүүдтэ манай республика Эб найрамда-лай жасада 1 миллион 329 мян-ган түхэриг оруулдаг байһан хээ, мүнөө энэ тоо оройдоол 300 мян-гада хүрэнэ. Аяар миллион түхэ-ригөөр дутаһан болоно бшуу.

Эндэ тайлбари бэдэржэ холо ошоһонхой үлүү. Буряадай 200 га-ран коллектив хүүлэй жэлнүүдтэ Эб найрамдалай жасада хашарна мүнганшье оруулзагүй байха юм. Сасуулаад үзэгтылши: Бэргэжанай коопзверопромхозой ангуушан А. Ананьевэй хүүлэй гурбан жэ-лэй туршада Эб найрамдалай жа-сада өөрингөө 2 мянга 600 тү-

хэриг оруулаад байһан хээ, авиа-заводой бүхли коллектив 1989 ондо оройдоол 930 түхэриг оруу-лаа. Локомотивна депогой, машин-ист Юрий Касьянов үнгэргэжэ жэлдэ түлбэриггүйгөөр гурба хара хүдэлжэ, 1213 түхэриг, Улаан-Үдэ-станциин депогой нэгэдэлэй клас-сэй машинист В. Мостовой 1,5 мянган түхэриг Эб найрамдалай жасада оруулаа, Гэхэ зуура, Му-хэр-Шэбэрэй район жасада 2659 түхэриг оруулаа.

Эб найрамдал хамгаалжа хэрэг-тэй гэжэ үхибүүдыг хайнаар ойл-годог лэ. Республикын хүүгэдэй коллективүүд үнгэргэжэ жэлдэ яһала өхэ мүнган Эб найрамдалай жасада дамжуулжа шадна. Му-хэр-Шэбэрэй хүүгэдэй сөөд кон-церт хэрүүлжа, эндэ олоһон мүн-гээ жасада дамжуулаа. 46-дахы хургуулийн интернациональна ха-ни барисанай клуб, мүн 1-дэхи интернат-хургуулийн имэ клуб эдэбхитэй ажал ябуулжа, найн найхан хэрэгтэ хубитала оруулаа.

Юрын хүнүүдыг салин хүлһэ-нэйгөө зарим хубине жасада оруулхыг оролдог байна. Жэ-шээ болгон, Кабанскын районой Валентина Михайловна Бажанова нэрлэлтэй.

«Хэрбээ бүхы совет хүнүүдэй жэлэй туршада нэгшье түхэриг жасада оруулдаг байгаа хээ,— гэжэ Валентина Михайловна хөө-рлэнэ,— би нарын туршада 30—40 түхэриг оруулжа байхала болихо хэмэ».

1989 ондо Эб найрамдалай со-вет жаса социальна тэдхэмжын министрствэдэ 60 мянган түхэ-риг дамжуулаа, 475 инвалидуу-дыг, үбшэнтэниие хангадэг 84 сестрануудта энэ мүнганһөө са-лин үгтэнэ. Эндэ хаяхана интер-нат-байшануудта эдэе хоол, ме-дикаментнуудыг худалдажа аба-ха 37 мянган нэмэлтэ мүнган үг-тэһэн байна.

Пленум дээрэ РСФСР-эй ара-дай депутатта кандидатуудаар хурагдаа гэбэл: СССР-эй буд-дистнуудай түбэй управлениин түрүүлэгшын орлогшо дид хамба-лама Эрдэм Цыбикжапов, Буряа-дай АССР-эй эб найрамдал хам-гаалгын комитетэй түрүүлэгшэ, профессор Г. Санжиев, Возне-сеннин игумен Мартирий, эб най-рамдал хамгаалгын совет комите-дэй түрүүлэгшын орлогшо В. Ба-заров.

Е. ПАНИНА.

ХҮН БҮХЭН ХАРЮУСАЛГАТАЙ

Нэхэлгын үйлэдбэрийн бэлдхэлэй цехэй А. П. Павловай залуу-шуулай бригада ТСК-да шэнэ гуримаар ажаллана.

Эндэ туйлагдһан тоо баримтанууд үндэр дүнгүүд бригадын ам-жалтануудыг гэршэлэн харуулаа. Табан жэлэй туршада цехэй ажал-шан бүхэн бүтээсөө хараа байса дээшлүүлээ. Хэрбээ тэрэнэй урда тээ хүн бүхэн арайхан гэжэ нэгэ хүсөөг (часай туршада) гаргадаг байһан хээ, мүнөө хоер хүсөөгөө үшөө ехы гаргажа шадана. Хү-сөөг соо дунда эргээр 35 метр ородог юм. Гурбадахы кварталда бригадын гэшүүд 120 метр бүүд алмажа, цех соогоо нэгэдэлэй хуури эзэлээ. Энэ алмаһан бүдөөрөө Шэнэ жэлые угуулан туршалгын мастерской хэды пальто овоо хаб гэжэ уншаг-шаднай хонирхожо магадгүй.

40 пальто ородоо гэжэ хэлэбди.

Павловай бригада ори гансаараа шэнэ гуримаар ажаллана. Тэ-рэниие даган дууражаа зүрхэтэйшүүл олдогогүй гэшээ гү гэжэ хонирхохо байгатай. Шэнэ гуримаар ажаллахдаа түрүүлшын үедэ тү-бэг бэрхшээлнүүд ушардаг ха юм даа. Энээнхээ зүрхэ алдаһан хүнүүд хаанашье олон байдаг гэжэ мэдээжэ бшуу.

Павловай бригада шэнэ гуримаар ажаллаха гэжэ юрэ шиндэггүй. Ушар юуб гэхэдэ тэрэнэй коллективтэ ажалдаа эгээн харюусалга-тайгаар хандадаг гуримтай хүдэлмэришэд хүдэлдэг. Хэрбээ энэ нэгэниинь голодохотой продукци гаргаа хээ, халаанайгаа хүүлээр гэртээ яарадаггүй, голодохотой усадхаа гэжэ үлэдэг байха юм.

Хүдэлмэрийн сэгые галтайгаар хэрэглээ, нэгшье гээгдэхгүй гэхэн гуримаар бригадынхид ажалладаг байһан тула үндэр амжал-та туйланал даа. Хоорондоо харилсаатайгаар, эбтэй эетэйгээр ажал-лаха гэшэ мүн лэ бага бэшэ. Хэн нэгэнэй үбдөө хээ, тэрэниие нэл-гэхэ хүн олодоод лэ байдаг. Бригадын 13 гэшүүд урдань табигдаһан хэдышье өхэ түсэб эрхим найн шанартайгаар дүүргээд лэ байдаг заншалтай.

Унгэрэгшэ жэлэй августын, сен-тебрийн номернуудта «Провода Бурятин», «Буряад үнэн» гэсэ-тэнүүдтэ «Буряад-Монголой АССР» гэһэн түрүүшынхээ нэрэ манай республика, Агын бо-лон Усть-Ордын округууд хаа-даа нэлгэһэн бэлэ түүхэтэ нэр-эсэ хоёртэнь тээрэюулхэ тухай асуудал тобигдохон, һанам-жануудыг толилохон байна.

Һүүлэй үедэ мэдээжэ эрдэм-тэд, түүхэшэд буряад үндэһэ яһагдэ монголшуудтай хэр үүһаа нэгэ һадаһагай байһан, зүүн ба баруун Монголхоо эл-дэб шалтаганһаа боложо та-һараад, мүнөө оршон байһан газарта һуурижаһан юм гэжэ тэмдэглэнэ. Мүнөөшье зарим буряад нутагуудта арбаад үе хүрэтэр уг наагуураа тоолохо хүнүүд үсөөнхье һаа бин. Тэдэ һада һабэгшануудһаа баһал монголшуудтай холбодог. Жэ-шэһэн, миний элһинсэг хулиһсэг тэртэ яһатан юм. «Һайн хаанай һамаргаанда, Бошотгын буһал-гаанда гаржа, Алайр, Аха, Түхэнэ, Захаминада һуурижа-һан зомди» — гэһсэдэг, мүн хонгоодор яһатаниһе энэл ба-гаар ходоор гаржа гэжэ түү-хэшэд хэлсэдэг.

Би эндэ үндэһэ баримтануу-дыг үгэнэгүйб. Юундэб гэхэдэ, һүүлэй үедэ нилээд оло дахин бэшгэдэг ха юм. Энэл ушарһаа зон нэрэтэй оботгой ябана ха юм. Тээд манай буряад арад монголтой нэгэ шуһа мяхатай аад, тэрэнэ гүйсэдөөр нэрлэ-хээс юундэ арсаха болоһоб? Энэ алдууе заабал заһаха хэ-рэгтэй гээд һананаб.

Намтай гурбан ушар тохеол-доо юм. Тэдэниһе жэшээ бол-гон дурдаха дуран хүрэнэ. Бу-ри 1963 ондо Хитад ороһоор аяншалхаданай, манай рес-публикын бүлэгийг абажа яба-һан оршуулагша Лю Дашень гэдэг эхэнэр бидэ. «Зүблэл-тын монголнууд» — гэжэ хэлээд танилсуулдаг һэн. Энэһинэй зүй-тэй байгаа ха. Буряад гэжэ ха-дэнь, эдэ зониний мүйлһэн да-лайн хажууда юм гү, али Хара далайн хажууда һуудаг юм гү, хаанаһаа мэдэхэб даа! Недон-до Энэдхэг орондо ябахада-

мни, түбэд яһанай хүн уулзаад, адлирхуу шарайтай хадан на-мээр һонирхоо һэн. Ямар яһа-тамши гэжэ асуухалһаа, бу-рладби гэбэб. «Бур» Монгол гэнһаа холо гүйг гэжэ тэрэ асууба. Мүн нимэ ушарта Мо-сквада ороо һэм.

«Буряад-Монголой АССР» гэһэн нэрэсэ тээрэюулхэ хэрэг-дэһинье хүнгэн бэшэ, тинимэ

хэн өөрын онсо илгээтай ха юм. Тинимэһээ түрэл дайдатайн, зонтойн, түүхэ, зоншалтайн үргэнөөр танилсуулха гэжэ журналистуудай, хуушэ ажал-шадай гол үүргэ болоно. Жэ-шэһэн, манай республикын ун-шагдай олонхын ганса һүүл-лэй үедэ Агаһаа гараһан Цэ-вээн Жамсаран, Базар Бара-дин, Александр, Петр Бадма-

тэй болоо. Энэ асуудал шинд-хэхэ саг тулажа эрээ бэшэ гүй «Байгала» «Харавсгай» хоёрной хэдэ оролдобошье, зоной мүн-өө үсын эрхлэнүүдыг ханга-жа шадхагүй. Шэнэ журнал байгуулхада, тон ороо асуу-далнууд гарахал даа. Тээд га-раа адхаад һуубалнай өөрөө тэһгэриһөө тэб гэжэ бууша-хагүйнэ лабтай. Иимэл жур-

нууд соо хороод, гушаад онууд-та хадгалагдаһан дасан ду-гануудай хэрэгсэлүүдыг бо-лон номуудыг абаха арга бай-на гэжэ мэдээсэдэг байгаа. Тэдэнэрэй шиндхэбэри абажа адаһаар байтар Алын районой Орлик тоскондо ажаһууһан, газарша болохооо зүбшөөгөөд байһан Жанчил Балденович Мунжонов, гэжэ согтой хүнүүн үбгэн һаа барашоо бэлэй, Дэ-би толгой ағы соо яһала ехэ баялиг байна гэжэ һэн. Энэ дууһалын шуһала асуудалда лангаһаа табижа, үсөөн үлэһэн «газаршанарай» энэ мэдэ байхада, тэдэ ном һударнуу-дыг оложо абабал сэгнэһагүй ехэ баялиг болохон.

Энэ статьяйгайгаа түгэсхэлдэ мартагдажа байһан буряад на-дан хоор тухай зарим тэди һанамжануудһаа хэлэхэ дуран хүрэнэ. Буряад нутагуудта өөхорнай 60-аад оной эхн багаар замхашоо һэн. Шалта-гааниһын олон байгаа ааб даа. Тээд мүнөө ямар аргаар хүг-жөөхэб? Нэн түрүүн Улаан-Удын сээрлэг соо үбэлэй зал түхэ-эрхэ, тэндэ буряад эдэс хоол беридэг болохо, Буряад дра-мын театр соо хатарай үдэш-нүүдыг долоон хонг соо хоер удаа үнгэргэхэ байгаа.

Хотодо ажаһуудаг 40-өөд, 50-аад һаһанай эдэбхитэдыг үргэнөөр хабсадуулха, тинхэдэ хотын сээрлэгтэ нааданай уда-мершадэи шоб дэб дээрэ бич болгохо хэрэгтэй. Буряад на-да хуушэ нутагуудта хүжөө-хэ, нэрлэхэ хэрэгтэ нэн түрүүн ажаһын хүтэлбэрлэлтэд ту-һалха өһотой, Тэдэнэрэй һаһа-тайшаг боложо ябаһан эдэбхи-тэдыг урмашуулдаг байгаа һаань, өөхорнай шэнэ эршэ-тэйгээр эдэлхэл.

«Буряад үнэн» газетимнай хуушэһанууд дээрэ буряад нута-гуудтай нэрлэнүүдыг үндэһэн хэлэндэһ дүтэ болгохо, бу-рляд эдэс хоол бэлдэдэг бо-лохо болон бүсэд үнэтэй ду-радхалинууд толилогдоо һэн. Эдэ асуудалнуудай амараар шиндхэгдэжэ байһан тухай мэ-дээсэжэ байбал, һайн лэ һэн. В. БИЛТАГУРОВ.

ТҮҮХЭТЭ НЭРЭЭЗ БУСААЯЛ

ушарһаа республикимнай хо-ер газетэнүүд ойлгууламжын хүдэлмэри үргэнөөр ябуулха, зоной һанамжа элриүүлхэ өһо-той.

Буряад хэлэн дээрэ гарадаг хэлбэл тухай зарим тэди һа-намжанууд бин. Һүүлэй үедэ Агын автономито округто «Бу-рляд үнэн» газетын коррес-пондентын бин болоһонийн тон һайшаалтай. Нэгэ арад байгаад бэе бэһингээ ажабай-дал мэдэн, дуулангүй ябаха гэжэ ахир хэрэг ха юм даа. Агада байдаг корреспондент Ононой, Бооржын, Забайка-лин болон бусад буряад зон-той районуудһаа элдэб юмэ бэшэжэ байгаа һаань, «хэл һайн байгаа. Иимэрхүү мэдээ-нүүдыг үгэжэ байхаар тухай корреспондентыг Усть-Ордада табижа, гансашье округто оро-дог районуудһаа бэшэ Качу-гай, Ольхоной, Черемховой (Хуушан Гүлмэдэй район) рай-онуудһаа һонирхолтой мэдээ-нүүдыг толилохон байбал, тэн-дэхи зон «Буряад үнэн» газе-тээс абадаг боложо магад. Али-шье нутагай хүнүүд танил та-лынь, ажабайдалынь харуул-жа байбал, гэсэтээрнай һонир-ходог болохо өһотой.

Энэ талаар үшөө дутуу дун-денууд бин даа. Ямар нэгэн колхоз, совхозой гү, али рай-оной түхэрэн жэлэй ойн һайн-дэртэ зорюулан материал сооһоо тэндэхи түрүү, али мэ-дээжэ хүнүүдэй ажал хэрэгүүд тухай дууланбади. Район бү-

эзууд тухай уншаха, танилсаха аргатай болоһобди. Энэһинээ ур-да Усть-Ордагай округто га-раһан элитэ хүнүүд гэхэдэ, зүб-лэлтэ засаг тогтоолсожо яба-һан эдэбхитэд тухай дэлгэрэн-гүйгээр бэшэдэг байгаа. Дольен Мадасон, Солбоной Тула гэхэ мэтын ороо хуби заяатай хү-нүүд тухай тон хомороор бэ-шэгдэдэг бэлэй.

Нутаг бүхэнһөө алишье үе-дэ һүбэлгэн ухаатай, оюун ба-лигтай хүнүүд мүндалжэ, нутаг нугаа нэрлүүлдэг ха юм даа. Тээд арадайнгаа суута хү-нүүд тухай залуу үгэһэн муртай-гээр мэдэнгүй. Һаһан бидэ-нэр Тувада хүдэлжэ байһан буряад залуушуултай уулзажа, «Буряад орон тухай юу мэдэ-нэбиди» гэһэн викторина үн-кореһобди. Буряад зоной дун-даһаа хэдэ хүн Советскэ Со-юзай Герой болооб, Алдар Солын орденной гурбан ша-тын кавалер хэдэ хүн бо-лооб гэхэ мэтын юрын асуу-далда муугаар хориусахань харамтай байгаа. Олонхын Зүүн Сибирийн технологице-ска, соелой, хуушэ ажаһын ин-ститудуудыг дүүргэһэн мэргэ-жилтэд байба. Хари газарта ябахадаа, орон нутагайнгаа түүхэ бага сагааршье һаань, түрүү хүнүүд тухайгаа мэдэхэ өһотой.

Эдэ бүгэдыг мэдэхын тула «Буряад орон» гэһэн нэрэтэй нитэ политическэ, үнгэтэ зу-рагуудтайгаар һара бүри хэб-лэгдэжэ байха журнал хэрэг-

нал бүхэ буряад үндэһэтэһи соел болбосорогой эрилтыг дүүрэнээр хангажа, арад зо-ноймнай түүхэ, зам зоншалтай үргэн олонхыг танилсуулха бай-гаа.

Унгэрһэн жэлэй август һарын номернуудай нэгэндэ «Прав-да Бурятин» газетэдэ уншаһа Р. Ириневаа хуушан монгол бэшэг ямар аргаар шуудалха тухай асуудал тобля һэн. Энэ-шье зүйтэй. Юуб гэхэдэ, хүр-шэ Монгол ороной олонхитэ 2000 он хүрэтэр урданайнгаа бэшэгтэ дүүрэнээр орохо зо-рилго табляд бэлүүлжэ эхлэ-лэхэй. Тинхэдэ Убэр Монго-лой арад зон үндэһэн бэша-гээрээ бэшэдэг байна. Буряад орондомнай энэ бэшэг үзэлгэ унжагайраа-һаа, хожомоо со-елой талаар аха дүү арадтай харилсалгамнай хүшэр байдал-да орохо ха юм. Арадаймнай олон үсын хүнүүд түүхэ до-мысо одото хэлэн дээрэ ун-шаха аргагүй болошоод ябана ха юм. Монгол бэшэг үзэлгыг хилэ шадарай дилэнхи бу-рляд зонтой районуудта англи, француз, хэлэнүүдэй орондо шуудалха болоһоор байна ха. Мүнөө хуушан монгол бэшэг шуудалха хүнүүдэй эрилтыг хан-гажа, Бурядай телевидени, «Буряад үнэн», «Бурядай ээ-лүүшуул» газетэнүүдэй хэсгэл-нүүдыг үнгэргэбэл, һайн бай-гаа.

Би арба гаран жэлэй саада тээ музейнүүдэй нэгдэлэй дарганарта хэдо уулын ағы-

хургуулида һуража эхилхэдэ, хүбүүд намайе «Батмай» гэжэ нэрлэдэг болоһон юм. Эсгээрээ фамилийн ондоо һэн ааб даа. Тэ-рэ үедэ манайхын Ленинградтай дойто хахата Локлоннаа гэжэ хадын хормойдо оршоһон Удаль-наа гэжэ тоскондо ажаһуудаг һэмди. Хада дээрэ үбгэн абы-мнай барюулан уһа бүлэдэг баш-нитай сагаан шулуун дэча бин бэлэй. 1930-дахн онуудай үе һэн ха. Тоскондомнай түбэд суута эм-шэн тухай олсн түүхэ домогууд-дай зугаа боложо ябадыгынэ һангалшаб. Тэрэ эмшэнэй аргал-һан хүнүүдыг амыды мэндэ бай-гаа. Үбгэн аба Петр Александр-овичай хүдөөлүүлэгдэһэн Шва-ловска булаша руу хүгшэн эжытээс — Елизавета Федоровна Бадмае-вай ошоходоо, «Балр баясхалы-ниһе хүргэһэн хүнүүдһээ» гэһэн бэшэгтэй багша сэгсэгүүдыг үе-үе болоод, хүүр дээрэнь карагша бэлэбди.

Үбгэн абымнай байһан дача соо милицийн отделени байрлан-һан һэн. Хадын хормойдо бариг-даһан табан таһалгатай модон байһан гарынь (мүнөө Ярослав-ска проспект, 85) өөртэнь үлөө-һэн байгаа. Энэл гэр соогоо үб-гэн абымнай 1920 ондо һаһа ба-раһан юм. Харин тэрэл гэр соонь би түрэмжэ, балшар бага һаһаха үнгэргөөб. Буряад оронһоо эр-һэн үбгэн абымнай түрэл түтүн хүнүүд манда хүрэхэ, хонгшоо бэлэй. Энэл гэр соо Петр Алек-сандровичай ехэ ашань — ехэ ба-саганайн хүбүүн Петя Вишне-вский хэдэн жэл соо ажаһуугаа. Тэрэ хожомныг медицинак эл-банай полковник боложо, С. М. Кировэй нэрэмжэтэ Сэргэй-ме-дицинскэ академидэ доцентээр түдэлһэн байна. Имгетал энэ ака-демии, тэрэ сагта һуража, манай үбгэн аба дүүргэһэн юм.

Үбгэн аба тухайгаа 1988 ондо «Неделя» гэжэ еженедельнигэй 15-дахн номерто «Бадмаевууд» түүхэ ба домога гэжэ очарк соо бэшэ һэм. Ямар ушар шалтага-наар Сулытин Бадмаев Агын та-һаһаа Петербург руу эрээб, удаань

Жамсаран Бадмаевые һайн үгөөр дурсаябди

дүүнь — Жамсаран ерээб, тэдэ-нэй албан ба эмшэлэлгын ажал ябуулга яагаад эхилэб гэжэ очарк соо хөөрөөб. 1980-дахн онуудай хоердохн хахата Бадма-евуудай намтар сагааруулагда-һан байна. Жамсаран, Петр Бад-маевуудай аша габылаа Европын медицина, Г. И. Марчук түрүүтэй СССР-эй Наукуудай академи тооложо, үндэрөөр сэгнээ һэн.

«Хара хирээгэй» гушадахи онууд-та П. А. Бадмаевай ажал ябуул-гыг засагай зургаанууд мууша-лан сэгнэдэг байгаа. Жэшэһи, 1920 гаран онуудта хэлбэлгэһэн энциклопеди соо тэрэниһе гол түлэб газаршалан байдаг. Үшөө хубисхалы урда тээ бодото стат-ска зүбшэгшын нэрэ ээргэтэй байһандан гэхэ гү, али «Һанай үндэр түрэлтэ» гэжэ нэрлүүлгэ-дэһэнһээнь боложо, элдэб гэмэ зэмэ тоходог байһан ха. Унхөө-рөөшье, хаанай хүрээлэн орондо ородог байһынь мэдэнбди. Эмшэлдэг хүн зонийн дунда Протопопов, Курлов, Распутин мэтын шаг шуулатай хүнүүд би-шье һэн ха. Зүгөөр үбгэн аба-мнай хубисхалы үедэ лагаад амыды мэндэ үлөө гэгшэбди.

Ушарын гэхэдэ, П. А. Бадма-евай аргалдаг зоной дунда ха-най министриүүдһээ гадна юрын хүнүүд, хубисхалы үедэ мэдээжэ болоһон ажал ябуулагшадһаа байһан юм. Тэдэнэр лэ үбгэн абымнай хамгаалһан байна. 1917 оной октябрийн һүүлээр Петр Александрович хэдэн дахин хааг-даһан юм гэжэ хүгшэн эжынгээ, эжынгээ хөөрөөһөө мэдэхэб. Үшөө үнгэрэгшэ агуу мэлдэ тү-рэнэ, тинхэдэ 70 һаһатай аба-

һан үбгэжөөл шэнэ засагыг мэ-дэрхээс яарагүй байгаа.

П. А. Бадмаевые хаахаа һуни абаад ябахадаһаа, Литейнэ үйл-сөөр 16-дахн гэртэ үбшэнтэниһе эмшэлдэг гэртэнь бүлэг метро-сууд эрэгжэ, «Докторнай хаа-ноби» гэжэ һураха. «Һуни абаа-шваа, Кресты руу абаашаа ха» гэ-жэ хүгшэн эжымнай хариусаха. «Кресты» хадаа һэн болбол Пет-роградтай нэгэ түрмын нэрэ бо-лоно. Матросууд хойноһоонь түр-мэс ошоод, доктороо абаад бу-сагша бэлэй. Иимэрхүү ушар хэ-дэн дахин болоһон байна.

1920 оной табар Кремльһээ үг-тэһэн захиралтаар түрэмһөө һүүлшынхэ табюулан юм. Ха-ды нимэ ушарнуудай болошье һаань, һаһа бараһанайн удаа совет энциклопедийн хэлбэлгэ-дэһэнэй, «Хевта засагай аргэ талын наадан» — «Түбэд эмшэн Бадмае-вай архив» гэһэн сорголборин гараһанай һүүлээр (сорголбори соо урид хэлбэлгэһэн үгэнь зүб бэшэ, харин архивынь тон зүб), манай гэр бүлын байдалда балай һайшаахаар юмэһи үгы болоо бэ-лэй. Бадмаева гэжэ фамилийтай байһанайнгаа түлөө миний эжы Анда Петроуна дээдэ һургуули-һаа гаргегдаһан юм. Зүгөөр ми-ний үбгэн абада аргалуулан үнмэй болшөөһиүүд — М. И. Калининтай суг ажаллаһан Иван Дмитриевич болон Мария Тимо-феевна Ивановоной ябуулга хэ-һэнэй ашаар дээдэ һургуулидаа дахин оруулагдаһан байна.

Миний хүгшэн эжы Елизавета Федоровна Петр Александрови-чай хоердохн һамганйин болоно. Тэрэ Петр Александровичтай 1900 онһоо суг хүдэлжэ эхилһэн юм.

Түрүүн үбшэнтэниһе эмшэлхэдэнь туһалжа эхилээд, байһаар түбэд эмүүдыг мэдэдэг боложо, талаар ошоһон байбали, орондонь бээз даагаад хүн зондо эм заладаг болоһон байгаа. П. А. Бадмаевай һаһа бараһанайн удаа тэрэнэй захяа бэлүүлэн, хүгшэн эжымнай Ленинград хотын элүүрыг хам-гаалгын таһаһаа зүбшөөл абажа, аргар хүн зонийг эмшэлдэг һэн. Вера Ивановна урда тэһн Петр Александровичтай хамта ажалла-һан хүн юм. Тингэжэ хонгулаа Литейнэ үйлсөөр 16-дахн гэртэ үбшэнтэниһе эмшэлдэг, эм зала-даг байһан гэжэ.

Тэдэ хонгулаа 1937 он болотер хүдэлһэн байна. 1937 ондо Ели-завета Федоровна хамалганда орожо, һайман мэлээр лагерьта хаагдаа бэлэй. 1938 ондо үбгэн абымнай дүүтэй хүбүүн, һурагша Н. Н. Бадмаев тушаагдан хаагда-һан байна. Николай Николаевич тэрэ үедэ Ленинградта Бүхэсою-за туршалгын медицинн инсти-тудай (ВИЭМ) дэргэдэ нээгдэһэн Түбэд медицинн клиникэ хүтэл-бэрлэжэ ябаа. Түбэд эмшэллэгэ һайһаар мэдэдэг Буряад орон-һоо уригдаһан олон эмшэ-ламе-нууд Н. Н. Бадмаевтай суг хааг-даһан юм.

Е. Ф. Бадмаева 1940 ондо ла-герьһаа табигдажа, гэртээ бусаад 90 һаһатай болоһооо ябатараа 1954 ондо һаһа бараа һэн. Пер-тин XX сэгдэһи һүүлээр Н. Н. Бадмаев һаһа бараһанайнгаа Бадмаев аша сагааруулагдаһан юм. Тэрэ-удаа сагааруулагдаһан юм. Тэрэ-удай хүбүүн, медицинн албанай подполковник А. Н. Бадмаев ма-

найда өрэгшэ бэлэй. Албанһаа табигдаһанайнгаа удаа Түбэд эм-шэллэгыг шуудалжа эхилһэн бай-на, Миний эжы — Анда Петроуна Гусева Эсэһи дайнда мүн лэ ха-баадалсежа, медицинн албанай майорой зиндаатай гэртээ бусаад, эсэһингээ бүхы эм домоудыг согсолон гуримшуулжа, ном бол-гоо һэн.

Эжымнай хэдэн энэ хүдэлмэри хий хоһон һалаагүй. 1987 ондо Медицинн түүхын эрдэмэй бүл-гэмэй удаан хүлээгдэһэн заседа-ни боложо, «П. А. Бадмаевай ме-дицинын эрдэм ухаанай үмэжэ ехэ аша габылаатай байһынь» тэм-дэглээ бэлэй. Би энээн тухай га-зетэдэ бэшэ һэм. Удаань П. А. Бадмаев тухай хэдэн статьянууд толилогдохон байна.

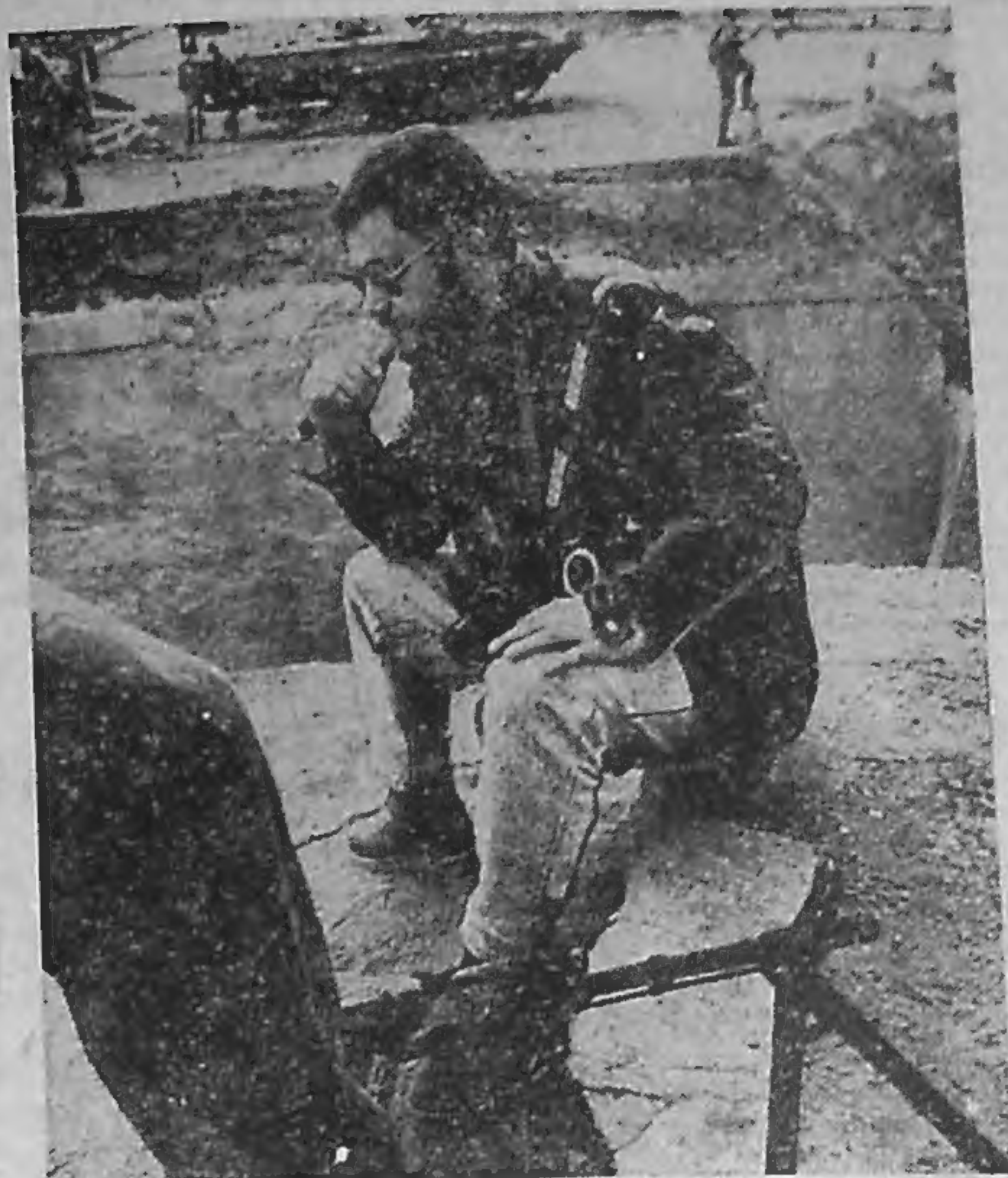
Унгэрһэн жэлдэ П. А. Бадмаевай түрһөөр 140 жэл гүйсэбэ. Энэ ехэ ойн тэмдэглээ һаа, һайн лэ, һэн бэлэй. Тингэжэ ганса П. А. Бад-маевые олохо бэшэ, харин түбэд эмшэллэгыг хүндэлжэ байгаади, Россидэ, Совет орондо түбэд эм-шэллэгыг хүгжөөлгэдэ аха дүү Бадмаевуудай дүүргэһэн үүргыг академүүд Г. И. Марчук, В. А. Матехин үндэрөөр сэгнэһэн бай-на бшуу. Петербургда эмшэ-ламе на бшуу. Пётрбургда түбэд эм Сулытин Бадмаевай түбэд эм домто ургамалнуудай түрүүшын апток эһэһэн байбали, тэрэнэй адуу хүбүүн Жамсаран (орон нэ-дүү Петр) медицинскэ эрдэм-рээрээ Петр) медицинскэ эрдэм-тэй болоод, Россин баруун хуби-да түбэд медицинн эрдэм уха-ны үндэһөөр хүгжөөгөө ха юм. Гадна Түбэд ороной эмшэллэгын арганууд болон эм домоуд тухай хэдэн зохиолнуудыг хэблүүлэжэ Жэшэһи, «Түбэдэй эмшэллэгын эрдэм ухаанда үндэһэ баримта-г гүйгөөр довтолһонийн түлөө медицинскэ советэй гэгшүүдэ үгтэһэн хариу» гэжэ зохиолын үгтэһэн болонхон. Тоб-урганөөр мэдээжэ болонхой. Тоб-шоллодо, ганса аха дүү Бадма-евуудай бэшэ, мүн түбэд меди-цинын аша габылаа тохоор бо-ноо бэшэ валди!

Борис ГУСЕВ, СССР-эй Уран зохиолшодой холбоной гэгшүүн. Ленинград.

«ИЗВЕСТИЯ»
ГАЗЕТЫН
ТУСХАЙ
ФОТОКОРРЕСПОНДЕНТ
АНДРЕЙ ЧЕПАКИН
«БУРЯДАЙ ЗАЛУУШУУЛ»
ГАЗЕТЭДЭ
ЭЛГЭЭБЭ.

ФОТОРЕПОРТАЖ ИИГЭЖЭ МҮНДЭЛӨӨ

НУРГУУЛИЙН ДЭРГЭДЭ

ХЕМОРООН

Нагорно Карабахта ээлжээтэ тай һонинуудаа андалданабди. Тингэхээр байтар «манайхид» бусеба хэбэртэй. Угтаг лэ, Урдынхи командировкодо гараха үедөө миний танилсаһан тусхай шэглэлэй ротын командир капитан Олег Коржиков эгээн түрүүлэн вертоледһоо хүрэжэ бууба.

Унэхөөрөөшье, вертолет соо нилээд олон граната, электродетонаторнууд, тэһэрдэг бодосүүд, пистоледүүд, шатаадаг шнурнууд, карабинууд, агнуурини буу гэхэ мэтэ ашгэдаһан байба.

Энэ ашаан хэндэ эльгээгдэһэн байгааби Энэ шалтагааниие тодорхойлно бээ.

Коржиковой ротодо байха үедөө хэдэ хүшэр хүндэ алба үн-гэргэнэб гэжэ бүри һайнаар ойлгожо абса һэм.

ТЭНЭЛЭГДЭН ХҮҮРГЫН ХАЖУУДА ХАРУУЛ

Онсо районой комендатурын бэшэһэн журнал сооһоо нимэ хэдэн мүнүүдэ дурдахамни:

— Эмхи гуримтай болгохоор һэдэжэ, байшантай сонхонуудһаа гурбан тэһэрдэг бодос шэдэжэр-хео. Энэнь тэһэржэ, рядовой Сергей Степанович Пыхтеев баруун нүдтээ шорхатаа.

— Мардекертскз районой Ма-гавуз тосхоной хажууда зуугаад хүн хүдөө табижа ябаһан колонно зогсообо. Эндэ номгоруулгын хэлсээншье туһалаагүй, суглерһан хүнүүд хатуу шэрүүн аяг ааша гаргаа. Бүхэ машинанууд һандар-гагдаа, нэгэ жолоошон шархатаа. Колонно тэдэргээ тэхэрээ (үхэлэн хүнэй бээие вертоледоор эль-гээгээ).

— Лачин-Шума гэхэн харгын 7-дохи километр дээрэ «Жигули» машинада довтолоо. Эрхэтэн Н. алуулаа. Һүиндөө Кириджан, Ханадцах, Джагазур, Спитакшан тосхонуудта буудалдаан болоо.

— Степанакерт—Шуша гэхэн харгын дээрэ Кар-Кар горхон дээ-гүүр гэрэдэг 15 метр үтэтай, 9 метр үргэнтэй хүүргэ тэһэрээ.

Туг тосхондо армянууд болон азербайджанууд хоорондо буудалдаа...

Иймэрхүү жэсээнүүдэ үргэл-жэлүүлхэдэ болохо. Эдэмнай юрын үдэрнүүд болоно. Олег Коржиковой командалдаг тусхай шэглэлэй ротын байрлаһан «Ди-намына» спортзалай байшан соо түмэр малгайнууды, бронежиле-дүүдэ үмдэһэн буунуудтай сэрэгшэд автомашинануудһаа буу-на.

Нэгэтэ баригдаһан хүнүүдэ сүлөөлхэ талаар операциһаа һу-ни орой бусаад, удаан унтажэ ядаабди. Тингээд би Олегһээ иигэжэ асуубаби: «Энэ шамда юун-дээ хэрэгтэйби? Бүлэшни хэдэн

һараар шамайе хараһагүй, бага-хан салин хүлһэ абадаг байнаш. Олохон хүбүүд дотсодын сэрэг-һээ гаража ошоно гэжэ би мэ-дээдэби».

«Заримдаа би өөрөө өөрөө нимэ асуудал хүрэдэгби,— гэжэ Олег харюусаба.— Илангала хоёр талын хоорондо байхадаа тингэ-жэ һанахаш. Хоёр талаһаа элдэб хараал шэрээл табилдаха, шулуу-гаар шэдэхэ, буудаадшье абаха. Үсэгэлдэр эхэнэрнүүдэй, хүүгэдэй колонно үдэшөөбди, хэдэ хүшэр хүндэ байгааби гэжэ би өөрөөшье харааш. Зорихон газартаа хүрэхэ-дэмнай, эхэнэрнүүд уйладан, эршүүл баяр хүргэн, гарьемнай адхаа бэлэй. Бу ябыг гэжэ маа-надые гуйгаа. Энээнине мартаһын аргагүй бшуу».

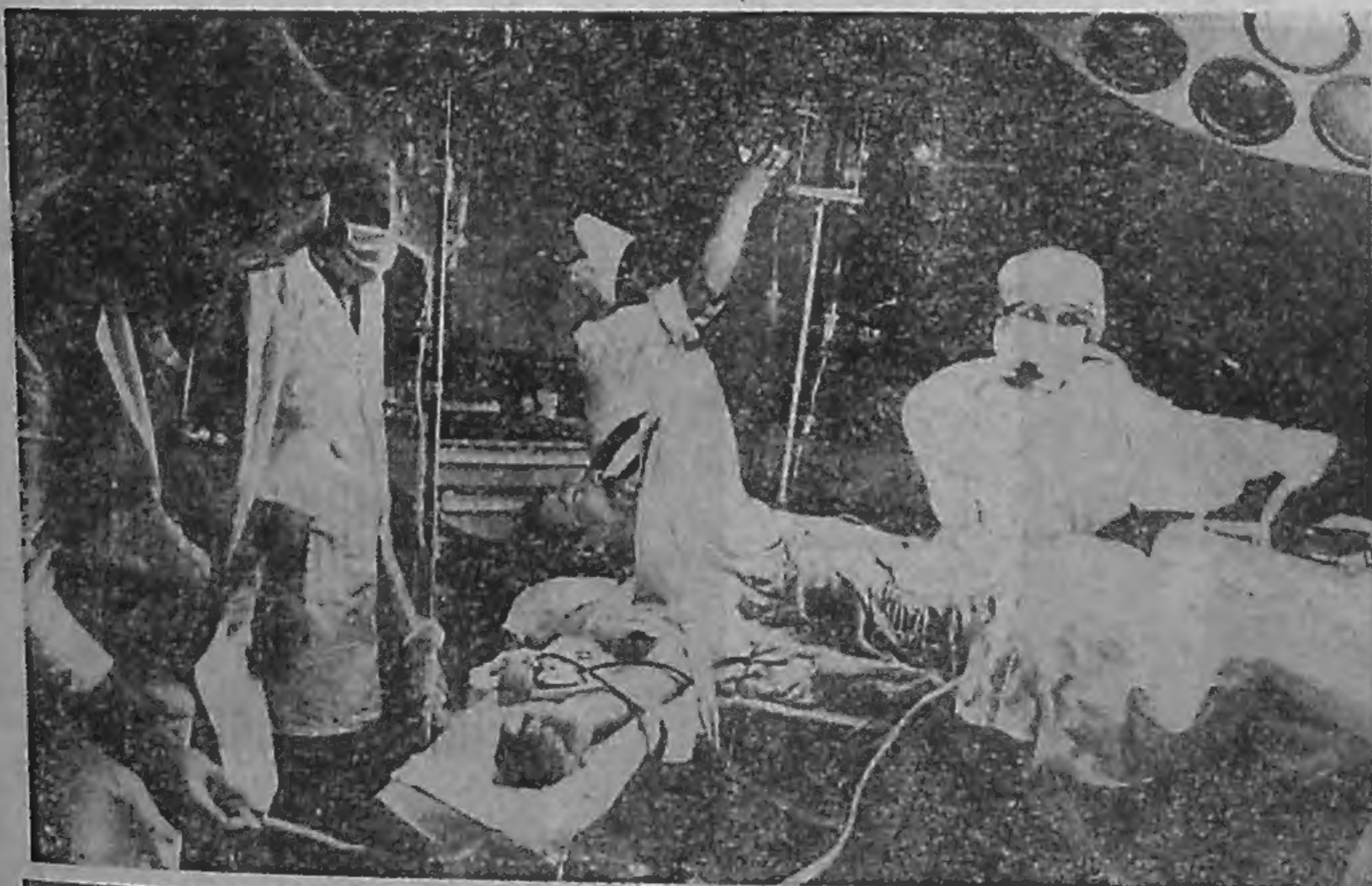
Вертоледой Степанакертын аэродромһоо дэгдэн гарахадань, Ереван тээшэ шэглэн нийдэхэһээ урда тээ город дээгүүр нэгэ той-роод гараял гэжэ би летчигуудые гуйгааби.

Дээрэһээ бүхэ юумэн элихэ-нээр харагдаа һэн. Уйлсэнүүдээр хүнүүд олоороо ябажа, түб тээ-шэ тэгүүлнэ. Буудалдаанай үедэ наһа бараһан хүниие город хү-дөөлүүлжэ байгаа.

Капитан Коржиковой сэрэгшэд ямаршье сагта туһаламжа хүргэ-хөөр ходоодоо бэлэн байдаг.

А. ЧЕПАКИН,
«Известия» газетын тусхай
фотокорр.
Авторай фото.

ҺҮНИЙН БУУДАЛДААНАЙ ҺҮҮЛЭЭР

«Бурядай залуушуул»

АЛДАРТА ТЕАТРАЙ АЛТАН ОЙ

Энэ баяр баясхаланта үдэр түрэл театраймнай түүхэ тушаа хэдэн үгэ хэлэхэ дурэн хүрэнэ.

Хубисхалай урда тээ Буряад мэргэжлэтэ театр гэжэ байгаагүй юм. 1924 ондо Дээдэ-Үдэдэ Буряад-Монголой педтехникум нээгдэжэ, М. Шамбуева, Г. Цыдынжапова, И. Мадеева, Б. Башкуев болон бусад нүхэд хуража эхилээ. Энэ зон 1926 ондо хоёр жэлэй хүгжэмэй курс дүүргээд, түрүүшын артистнар болоо бэлэй.

1932 ондо энэ техникумэй түрүүшын хурагшад хуралсалаа түгэсхөө. Тингээд тэрэл оной июлийн 7-до Буряад-Монголой гүрэнэй театр нээгдээ бэлэй. Театрай түрүүшын артистнар гэбэл, В. Халматов, Ж. Лягбан, А. Амагзеева, А. Ильин, С. Халтагарова, Б. Ринчино, Н. Балдано, С. Биданова, С. Баханов, Н. Гендунова, Ч. Генинов, Д. Дамдинов, Х. Цыбеннов, Х. Намсараева, М. Степанова, Ц. Рабсалов, П. Николаев болон бусад нүхэд байгаа.

1939 ондоо эхилжэ энэ театр Буряад-Монголой хүгжэмтэ-драмийн театр гэжэ нэрэтэй болоһон юм.

Москва хотодо Буряад-Монголой искусствын декада эгээл түрүүшынхээ эмхидхэхэ тухай тогтоол 1939 ондо гараһан юм. Энэ декадада бэлдэхэлэй айнабтар ехэ хүдэлмэри ябуулагдажа эхилээ. Тинн хүдөө нутагуудһаа хатаршад, дууша хүбүүд, басагад олоор элирүүлэгдэжэ, уригдаа бэлэй. Дүн хамта 750 хүн суглуулгадэз. Декадада харуулхала Намжил Балданогой либреттээр «Энхэ-Булад баатар» гэжэ оперо Свердловскийн консерваторийн профессор М. Фролов бэшэбэ. Энэ оперооо бэшэхын тула композитор буряад олохон нутагуудээр ябажа, буряад зоной дүү хүгжэмтэй хайса танилсаһон юм.

Г. Цыдынжапов А. Шадаев хоёрой либреттээр «Баяр» гэжэ жүжэг П. Берлинский бэшэз. Н. Балданогой либреттээр «Эрхэн» гэжэ жүжэг В. Морошкин бэшэһэн юм.

Энэ декадада бэлдэлсэхэ талаар туһаламжа хүргэхээ Москва, Ленинград болон бусад хотонуудһаа бэрхэ мэргэжлэтэ уригдаһан байгаа. Заримынь дурдбал, дирижер М. Борчкадзе, режиссер И. Туманов, балетмейстерүүд И. Монсеев, М. Арсеньев, Т. Глазев, хормейстер В. Мидный, уран зураашад А. Тимин, М. Шостакова, дуунай багшанар А. Костин, А. Артемьев, З. Красовская, Н. Владимирский, хүгжэмшэд М. Болдырев, Н. Маторин, Р. Андрус болон бусад нүхэд болоно.

1940 оной октябрийн 10-да Москва хотодо Ехэ театрай филиал соо Буряад-Монголой искусствын түрүүшын декада нээгдэжэ, айнабтар ехэ амжалтатыйгаар харуулагдаа бэлэй. 100 гаран артист-

Бурядай Ленинэй орденго гүрэнэй оперо, балетэй академическэ театрай анхан байгуулагдаһаар 50 жэл гүйсэбэ. Унгэрһэн 50 жэл соо энэ театр алдарта зам гаталжа, республикынгаа хүн зониме гоо хайханда дуратайгаар, арюун сэтэр сэдхэлтэйгээр хүмүүжүүлэ гэжэ сэнгэшэгүй ехэ туһа нэмэри оруулһан гэжэ мэдээжэ. Гадна орон соогуураа гастрольнуудта ябажа, түрэл арадайнаа искусствын ондоо нутагуудта нэбтэрүүлэн дэлгэрүүлхэ хэрэгтэ баһал ехэ габыятай болонхой. Мүн СССР-эй арадай артист Л. Л. Линховоин түрүүтэй олон артистнууд хилин саагуур гастрольдо ябажа, үндэһэн искусствынгаа дээжмэ харини хүн зондо харуулһанкин мүнөө түүхын хууданда оронхой.

Ошоһон жэлнүүдэй орьелһоо

нар орден, медальнуудаар шагнагдаа. Харин театр Ленинэй орденгоор шагнагдаһан юм. Уран хайханай талаар хүтэлбэрилэгшэ, режиссер Г. Цыдынжаповта «СССР-эй арадай артист» гэһэн үндэр нэрэ зэргэ олгогдоо. Энэһэнээ гадна «РСФСР-эй искусствын габыята ажал ябуулаша» гэһэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ драматург, режиссер Н. Балдано, уран зурааша Ц. Сампилов, «РСФСР-эй габыята артист» гэһэн нэрэ зэргэдэ Н. Гармаева, Н. Гендунова, Ч. Генинов, Н. Таров, А. Ильин гэгшэд хүртэһэн юм.

Эдэ ахамад нүхэдэй хажуугаар ехэ амжалта туйлаһан залуу дуушад, хатаршад, хүгжэмшэд олон байгаа. «Энхэ-Булад баатар» гэжэ оперодо (Арюун гоохон), «Баяр» гэжэ хүгжэмтэ жүжэгтэ (Булган) эрхимээр наадаһан Н. Петрова, мүн дурсагдамша оперо болон жүжэгтэ Хазанай партинууды дүүлһан Б. Балдаков гэгшэд Ажалай Улаан Тугай орденгоор шагнагдаһан байна. Энхэ-Булад парти дуулаһан И. Батурин (Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнда унаа), Эрхэ-Мэргэнэй парти дуулаһан П. Николаев, Баярай партида наадаһан Ш. Коротков, В. Халматов болон бусад нүхэд—К. Гомбоева-Языкова, В. Лыгденова, Т. Карпов, Ф. Иванов, А. Торонова, С. Доржиев, С. Очиров, А. Жигжитова, М. Шалтыкова, Ю. Семенова, К. Семяникова, В. Лугова, Н. Шаглонова, Р. Андропова, Н. Зеленская, Х. Намсараева, Ц. Дугарова гэгшэд мүн лэ магтаалда хүртөө. Энэ.

Декадын түгэсхэлдэ ехэ концерт харуулагдаһан байна. Ц. Галсановой үгэ дээрэ «Номин Бай-

Манай академическэ театрай коллектив ехэ юм. Оперно хоорой дуушадһаа, балетнэ артистнуудһаа гадна «хүндэ» харагдаагүй мэргэжлэтэй нүхэд үндэһэн искусствын хүгжэлтэдэ баһал өөр өөрынгоо ехэ хубитые оруулжа байдаг. Зүгөөр газтын нэгэ хууданда бултанай ажалыг гүйсдөөр харуулһын аргагүй. Саашаашы манай газетэ энэ театрай ажабайдалы алишы талаһаан үргэһөөр харуулжа байха гэжэ оролдохо.

Театрай коллективэй үмэнэ шийдхэгдээгүй гол шухала асуудалиудшы байха. Гэбшые тэдэ асуудалиуд амжалтатыйгаар шийдхэгдэжэ, түрэл республикынгаа хүн зониме үндэр хэмжээнэй искусствода хамжуулан, мүн лэ сэдхэл бодолынь хайнаар хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ урда мэтэ ехэ үүргээ дүүргэжэ байха гэжэ найдагдана.

1973 ондо Бурядай АССР-эй 50 жэлэй ойдо зориулагдаһан искусство ба литературын үдэрнүүд Москва, Свердловск хотонуудта үнгэрөө. Энэ «Арюун гоохон Ангар дүүхэй» гэжэ балетэй түлөө Л. Книппер, Б. Ямпиллов болон бусад (бүхидөө 7 хүндэ) Глиньн нэрэмжэтэ РСФСР-эй Гүрэнэй шан олгогдоо. Энэ.

1979 ондо Бурядай искусство ба литературын гурбадахи декада боложо, театраймнай 40 жэлэй ой гүйсэжэ, зохиохы ажаалаараа тоосохоо Москва, Ленинград хотонуудта апрель, май нарануудта ябаад, ехэ концертнүүды харуулаа. Теймдэ театрай үндэр сэнгэлтэдэ хүртэжэ «академическэ» гэһэн нэрэ зэргэдэ хүртөө бэлэй. Мэдээжэ артистнуудтай хамта залуу дуушад В. Бальжинимеев, Г. Багадаев, С. Дашицыренова магтаалда хүртэһэн юм.

Энэһэнэй һүүлээр, 1983 ондо, Бурядай АССР-эй 60 жэлэй ойдо зориулагдаһан искусство ба литературын үдэрнүүд Москва хотодо болоо.

Театрайнгаа 50 жэлэй ойтой дашарамдуулан, Москва, Ленинград энэ намартаа ошоһон тухайгаа хэлэнгүй гарахын аргагүй. Энэ гастрольдо 4 оперо, 5 балет болон түгэсхэлэй концерт бэлдэжэ харуулаа. Энэ тусгаар хайн гүүлэһэн артистнары нэрлэлэл: РСФСР-эй габыята артистка Г. Шойдагбаева, Бурядай АССР-эй арадай артистнууд О. Аюрова, Б. Бороев, В. Бальжинимеев, республикын габыята артистка С. Дашицыренова, артистнууд Т. Терещенко, Т. Доржиев, В. Базарова, Е. Шароева, Б. Будеев, Б.-З. Шаралдаев, В. Косенко болон бусад гэгшэ.

Мүнөө 50 жэлэй үнгэрөөд байхада, бүхэ дэлхэйн театруудта табигдааг классическэ оперонууд болон балетнууды харуулаа. Арга шадалтай ехэ театр боложо өлдөршөөд байна гэшэ. Таблад хүгжэмшэдһөө бүридэһэн симфоническэ оркестрэй, таблад хүнөө бүридэһэн хоортой, бэрхэ 2 хормейстертэй, балетэй 60 гаран хатаршадтай, 3 балетмейстертэй, олон тоото эрхим дуушадтай—имэ хүсэ ехэтэ, бэлиг түгэлдээр манай коллектив 50 жэлэйнгээ ойн балры нэрэтэй түрэтэйгөөр угтажа байна.

Үнгэрһэн 50 жэл соо манай театр 200 гаран оперо болон балет табжа, театрай түлөөлэгшэд 46 ороноор гастрольдо ябаа.

Театрай байгуулагдаһан саһаа хойшо артисттар хүдэлжэ, Бурядайнгаа искусство болон соёл болбосоролой хүгжэхэ, хэрэгтэ өөрынгоо хубитые оруулалсаһандаа омогорхожо ябагшэб.

Абиде АРСАЛАНОВ, РСФСР-эй габыята артист, Бурядай искусство ба литературын бүхэ декадануудта хабаадагша.

М. Фролов «Энхэ-Булад баатар» гэһэн опероһоо хэлхүүд.

В. Бальжинимеев «Энхэ-Булад баатар»; Г. Шойдагбаева «Арюун гоохон»

Ж. ХАЛБАЗЫКОВАЙ фото.

6-дахы хууд.

Урды урда сөгтэ, үргэн дэлжүүн элдэн дайдаа үбэр дээрээ үргэн, үргэн дороо тавалха орн-гонса Мэргэн Бэлиг хүбүүтэй үб-гэн хамган хоёр хуулан юм.

Мэргэн Бэлиг хүбүүн үлэмь дээрээ үндэлжэ, тахим дээрээ тэ-мнхэ абха үедөө, ара хойшоо агнажа, булганай борые, бутын булганайе бариха, эжи абха хо-ройнгоо нодэ байсуулжа эхилбэ. Энэ хүбүүнэй мэргэн гээшэнэ хайраггүй. Хандагай, бугануу-дай хайрагсэ дундэн хара туруун-дэн нэгшье мооно гаргангүй, нэгэ хооор дүрбэн хара туруун-дэн таха хэрбэха шадалтай бай-жа, хүн зоной дунда хүндэ өх-тэй, үбгэд хүгшэдэй дундахаа юрөөл хүлээн абадаг болоо юм хэн ха.

Нэгтэ үглөөнэй нэрюүндэ, үдэр-эй сэлмэгтэ Мэргэн Бэлиг хү-бүүн газар гаража ерээд:

— Зай, эжи абха хоерини! Бит-най буруундэ бэлээрнээ сөөмө гараадгүй, үдэр бүри бодоод тэ-тэ хоероо хараад хууна гээшэб. Эрэ хүн хадаа энэгүйр тэрээ-гүйр абажа, хүн зоной байдла хуудал, дайда дэлхэйн хүтэл-е хаража абха наамни ахатай!— гэж абха эжи хоеройнгоо урда хү-гэдэн байба.

Эжи абха хоерын дүүгэйхэн урда урдахаан харахсан хууга-раа:

— Хэлхэншини зүбтэй! Хүлш-ин дүрөөдэ тулаба, гэршин гак-загада хүрбэ. Ганса сусам гал болохогүй, ганса хүн хүн боло-хогүй юм. Хүйтэ хубитаа оложо, баабай эжингээ элүүр мэндэдэ нодын баясуула болобо гээ-шэц— гэжэ дүүгэй хуулан абан- түрүүнхинээ амалан хууба ха.

— Нэин бэлэй! Абха эжи хо-еройнгоо алтан юрөөлөе хүлээн тогтоон абанам,— гэжэ эрхэ мон-сог хүбүүнхын үлэмь дээрээ үн-дэлэн, тохонго дээрээ тохилсон, хоерэн байна.

— Адуун хүрэг соомнай шини унахаар таатай ардаг хүлэг бай-жа болохо. Үгэ бэрлэн соомнай шини үмдхөөр таатай зохид хубсэһэн байжа болохо бээ,— гэжэ абан үгэ хүүртэе халан байхаар, мартаһааа ханаһаншуу боложо:— Ури хүбүүнэй байгаал хаа, үмдхэ хубсэһэн, унаха мо-рин, бариха багжа эбсэгэ байн-гүй хараб даа,— гэжэ нэмбэ.

Мэтэр гэлээр Мэргэн Бэлиг хү-бүүн амбан бүхын архаар зүйжэ оёон хазар нолгоо тохонго-тоо гүлдэржэ, тала хээрэ таран бэлхэжэ абан адуун хүрэгэйн-гөө дунда орожо, һайн мууень шэнхэн байхаар, матаһааа одон сагаан мэнгэстэй, табгэй сагаан шүһэн эээрэе мориго нодондөө һөөл дүлөөханаар харамсарба: «Энэ адуун баратгай эжи гэжэ бодоод, ербэн алда тухай жооо-той нолгоо, дүнгэрхэн хүүүн дээрэн дүмэн хаажа бариба ха.

Шуһан эээрэе моринынь туу-лай шэнхэн бумбалажэ, тоягойгоо урагшын гүдгэд гүүлжэ, хазар-райн амьс зууба ха. «Ордоо нолго дүрүүлэгүй ардаг адуун байгаад, халашье жомгохооор байжа үгэбэ!» гэжэ Мэргэн Бэ-лиг гайхашаа баран байхаар «үлэмь халашини туршажа үз-хэдэ хараб» гэжэ бодоод, тэрээ-нэ улан гэхэдэнь, норгонини хотолзожо, хабиргань материал-дажа, хоолзуураа татан, үгээр үтхилжэ байба.

— Энэмай ваба гээшэб!— гэжэ Мэргэн Бэлиг хүбүүн сошонон бариһаада морин дээрнээн хэ-райн буужа, шүһэн эээрдынгэ норгонини мундаһаан уусадань хүртээр элбэгсэгэн байба.

«Хүгэстэй саана хүлэг байжа бо-лохо!» гэжэ Мэргэн Бэлиг хүбүүн бодохоргоо, сасуу, тэрэнэ та-бижа, ондоо хүлэг адуун хүрэг соомно: эхэ боломоор байха— гэжэ эхилсэдэ нэ улам гэхэдэнь, эзээс даха нэгшье адуун хүрэг соомн байбагүй.

— Энэ саана жэгтэй юм! Хүрэг адуун соомни эзээс даха архан хүлэг түрөөдүй байба гү!— гэжэ гайхашаа баран байха үедэнь: «Хүлэг моринхоон хүсэ эхэтэй

хүбүүн түрэлтэй!»— гэжэ ара талаһаан адалан хаража байгаа адууһан үбгэн дүтэлжэ ербэ.

— Хүбүүн, хүбүүн! Уйдаһан га-шууданай дээрэ байхагүй. Баа-шууданай дээрэ эбсэгэ, унахаар та-атай багжаа эбсэгэ, унахаар та-атай унаган жороо түрэнэ бээ,— гэжэ, тэрэ үбгэн алаг эрэн ню-дөө аяга соонь эрьелдүүлэн, адуун хүрэг тээшэ шэртэн хара-байхаар:— Ара хээрээр адуун бэлхэгшэ адуун хүрэг соомонини арбан жэлдэ унагалангүй байта-һарһан, алаг борогшо гүүмнэй хаа унагалба,— гэжэ, холые шэр-тэн хараан байба.

— Хүбүүн, хараа гүш! Зүүн хойто добуунай толгой дээрэ хо-моун шаргал унаган эхээс тойрон, оодорон тогложо байна. Тэрэл унаган шамайе даажа, хүлэгшин боломоор байна. Ута аянда уя-хэгүй, үүсэ норгонини үггүй хү-жэ анзатай һэн. Имэлл шэнхэгтэй адуун уула хабсагайн орой дээ-гүүр, уһан мэрэнэй уурал дээгүүр дүүжин гаража шадалтай юм!

гэжэ адууша үбгэн ханан мөтан байжа, үрдэнхэ наашье удахан төөржэ үгэбэ ха.

— Зай, адууша үбгэн баабай-мин, һайн бэлэй! Манжа аб-һан адуун хүрэг соотнай архан хүлэгүүд олошоржол байг даа,— гэжэ Мэргэн Бэлиг хүбүүн адуу-ша үбгэнөө мөтан байба ха.

Мэргэн Бэлиг хүбүүн хорин ал-да урга-гүйбаа эһаад, арбан үз-рай архаар аргамжа томожо бэ-лэхэдэ, халюун шаргал унагаа ургалжа абхаар эһээд, зүүн хойто добуунай орой дээрэ гара-жа, бугуулжа халхадань, халюун шаргал унаган тухай хүзүүн-дэ торобошье һаа, дээрнээ абажэ дэбхэрхэдэнь, һаб шэнги таһа бүүжэ байба.

— Энэ сагаа хүдэр юм! Мини унахаар таатай, еһотой архан хү-лэгини энэ байбалтай!— гэжэ Мэр-гэн Бэлиг хүбүүн хүжин хоерэн, башаһансэ энеэн байхаар: «Да-лан долоон дабахар аргамжашье туһа болохогүй ха даа, нэгэл ухан байжа» гэжэ шэбшээд, алаг борогшо эхын һүүлһэе гурбан алтан хилгаһаа ходоон абажэ томоод, «минини хүлэг байгаал хаа; эхынгээ эрдэн хилгаһандаа тороорой!» гэжэ бугуулжа халад-хыба. Халюун шаргал унаган ургашаа эдхээдэ байхаар, эхын-гээ алтан хилгаһаа таһа татахаа ерой гайхажэ, унтаһан туулай шэн-ги, узатай тугал шэнги байжа үгөөд эжэл танил эхэ тээшэ хэ-ража, хабсагай шуруунай ханхи-наса инсөгөөд абана ха.

Алаг борогшо эхын дүтхэн байһааа мэдүүлжэ, хүнды модо-ной хүнхнээс инсөгөөд байха зуураа: «Дүрбэн хара турууш-ин хатуужан, мундаа бэшини м-хэрөөн болоо, агтын хэмдэ хүр-хэ, архан хүлэгтэй тоодо ороboro. Эзэнтээ эжэл хани боложо, дэл-хэйн дүрбэн түбээр хараһаад, эжэл бүрхтөө энхэ туһа буса-рай даа»,— гэжэ үүрхэн байжа, халюун шаргал унагандаа алтан юрөөл табгад тээгдэбэ ха.

Мэргэн Бэлиг хүбүүн бэшин тү-хөөн дүрбэб гэжэ, наян бутын эбэрээр наажа бүтээһэн аяг ша-ра номо хаадагаа ара бээдэ аг-сажа, гээдэдажа гараба. Халюун шаргал унагандаа торгон хинд-хүүр тохонгоо тохонгоо, тохой мун-ган эмээлээ табгад, арбан гурбан уламаар атысара табгад, сой мунган дүрөөгөө сохон дүрөөл-бэ. Тэрэнэ тэнгэрнээ абан тэр-шэлбэ, газарһаа тнрэн танхилга-ба ха.

Эзэн богдонь тэгшэ һайндаа тэнсэбэ, габшагай һайндаа торобо ха.

— Ямар аймшагтайгаар тэршэл-бэ гээшэбш!— гэжэ эзэн бог-донь һонирхон асууба.

— Дали жэгүүртнине дабажа гаража, туруута юумэндэ гарт-хэгүй, гурбатай хүсын мяханай бусаладүүдэ, гуна дэлхэе гур-ба дахин эрьхэ шадалтайб. Ха-рин ши, ямар таба шадалтайдаа минини норгон дээрэ торобош!— гэжэ халюун шаргалын урда-һаань хураба.

— Би гү! Эзэнтэ юумэндэ дилл-дэхгүй, эрхтэ юумэнһээ сүхэ-рихэгүй байха гүб гэжэ һанагшэб,— гэжэ, Мэргэн Бэлиг хүбүүн ба-руун хойто зүгье алимин гэжэ хараад, алаар алхалуулжа, ая-гын шэнхэн дэгнээ шэдэлүүлжэ, түргөөр түргөөр гэхэлүүлжэ, тэбшын шэнхэн дэгнээ хэлүүл-жа абха гэлэн юумэл.

гүй— гэжэ, Мэргэн Бэлиг хүбүүн халюун шаргал морин дээрнээ харайн буужа, хоер хамсыгаа хойшон тохонгоо хүртээр ша-мээрхөөд, элээ шэнги элин хэ-лин ороод, бүхынгаа эбэр дээрэ-һэн шүүрэн байжа, энэ тэрэ юумэ нэшэн байхаар, эбэртэнь үлгэгдөөд абашаба ха.

— Эзэн богдонини, энэ абаш! Эзэнтэ юумэндэ дилдэхгүйб гэз бэлэйш,— гэжэ, халюун шаргал мо-ринини халаг хуы болон бүхын хараһа дээрнэ хүсөөд,— унтаал һаа һэринш, мартаал һаа һаныш!— гэжэ дүүгараад, хүзай улаан ташуурын эзэнтэйгээ гартань баруулба ха.

— Ай даа, аяхадам амин, эшэ-хэдэм нюур болобош!— гэжэ, Мэргэн Бэлиг хүбүүн ташуураа тамшалган байжа, бээдэ най-данги бүхын арха мяхынь шуу-ра далбара сохөөд, хоердохи дайсааа дарабалтайб гэжэ саа-шаа харайлгаба.

Мэргэн Бэлиг хүбүүнэй хоног-шын газарые хоер сагаар тоб-

жаргалээр баруун хойто зүг тээ-шэ абашаба ха.

Халюун шаргал моринини ба-руун хүрмэн шэнхээ тэнгэрнээ халхад, зүүн хүрмэн шэнхээ га-зэрта халхан шагнаад:— Барууней коло дайдые даража хуулан бал-та Мэргэн Бэлигтэй байһан гэр байна. Тэрэнэй ори ганга баса-ган Ногоон Сэсэг абай, гээшэ шүрмэхтэ мяха эдэггүй, шүүдэр-тэ ногоо гэххээгүй, далан долоон хушгын саана хуудаг юм. Тэрэ абай боро улаан гүрөөһөөр бээ хубилан, шини мурье отолон, урдүүршин гүйжэ гараа бэлэй гэ-жэ мүнөөн жэргэмэл жэргэ жэр-гэлээр үнгэрбэл, — гэжэ, мори-нини тайлбарлан элбэбэ.

— Аа, зүб! «Һайн эрэ һаа, на-майе хүсэжэ, һамга хэзэша»— гэ-жэ дүүгараад, харайлгаа бэлэй. Минини хүйтэ хубита болохо хүн тэрэ мүн нэ байгаа,— гэжэ, Мэр-гэн Бэлиг хүбүүн Балта Мэргэн Бэлигтэй тээшэ моринийгоо амьсэ залаад харайлгаба.

Тэрэ үргөөндэ хүрэн дүтэн ошо-ходонь, олон түмэн зон турим шэнги хотойжо, түрэ шэнги түг-лэжэ байба. Мэргэн Бэлиг хүбүүн халюун шаргал морин модон сэрэгдэ үлжэрхөөд:

— Эндэеэ эли абажэ байгаарай даа,— гэжэ, байһанай үүдэ татан ороод, аянай амар мэдэе хүрэн байба. Балта Мэргэн тэрэнэй хү-рин улаан шарайнь, хүжэгэр бата бэеһень харахадаа, «энэ хүбүүн баратгай баатар анзатай байна» гэжэ бодоод, Мэргэн Бэ-лиг хүбүүе хажуудаа хуулгажа,— хэнэй хүбүүн хэн гэлшэ, али го-лой хүбүүн бэлэйш!— гэлэн асуу-далда харюу абаад, танил тала болон хууба ха.

Мэргэн Бэлиг хүбүүнэй тойочу-лан хараан гэхэдэнь, хүжэгэр хара бээтэй, хүрин улаан шарайтай, бүдүүн эхэ сэмгэстэн-баатарнууд ээргэдэ хуужа, аман дээрнээ аналдан, хэлэн дээрнээ эдүүл-гэдэн хууба ха.

— Минин Ногоон Сэсэг абайе хадамай басаган болгон абха гэ-бэл, барилдаанай баруун эхэ, урилдаанай урда эхэ бариха, түрүүлхэн баатар абана бээ,— гэжэ Балта Мэргэн баатар сонс-хол тараан байба.

Буха шэнги бүдүүн хүзүүтэй сууде гараһан солбон баатарнууд түрүүнэй бодосодо барилдахаар элхэдэ ха. Эхээн түрүүлжэ, Мэргэн Бэлиг хүбүүн бодожо, Шан-даһан бүхтэй туршалдаха бо-лобо. Буха шэнги хүлээлдэн, ха-рбасар мэтэ халилдан байхаар, хам тэбэрлэдэн орожо, адли ту-лалсебад. Мэргэн Бэлиг хүбүүн нүгөөдэ баатарта татахадаа, та-хим дороо, үгээрхадэ ула до-роо абаба.

Шандаһан бүхэ хубсар мэтэ хүмгдэн, һэем мэтэ эбхэгдэн, сог мэтэ хүрэн байба. Тингэжэ байхаар Мэргэн Бэлиг хүбүүн тэрэнээ баруун ташаан дээрээ тээжэ, баруунтай тайга уруу нэ-бихэдэнь, тагын хара модон шаажа, тарна эрэн буганууд тала газар тээшэ тэрэдэн гүйл-дэбэ.

Шандаһан бүхэ шэгшынгээ бул-тайтар газарта багса шаагдашаба. «Энэмай мандаа хэрэгтэй юу-мэл!»— гэжэ хүн зонини хүрээ хайлаага барижа малтан байбад ха.

Тэрэнэйгээ һүүлээр, Мэргэн Бэлиг хүбүүн Шүрбэлэн бүхтэй барилдажа, баһа байга абба. Тэрэ мэтээр олон баатарнуудые дабажа, юрэдөө, норгон шорой-донгүй, барилдаанай байе абба ха.

Тингэжэ, хоердохи боосоон эхилжэ, эзэгүй болоһон, Шанда-һан бүхын һалхн хүсээ һаарел хатарша морин дээшэ дэбхэрэн, сохорон байба. Тэрэнэй хажуу-да Шүрбэлэн бүхын хин хүсээ, хинбэн хүжэ жороо морин газар сабшажа, гайхамар тооно бу-рыулан, хара мана татуулан бай-ба.

[Үргэлжэлэһын удаадахи но-мертэ].

Мэргэн Бэлиг хүбүүн

А. ШАДАЕВ

* * *

Мэргэн Бэлиг хүбүүн алаг шаа-гайн шаханатаа, үбэлэй зургаан болобо гэжэ энгэр захала һэлин, зүйжэ оёһон мэлгэгээ доошонь дарад гэжэ абана. Алтан гургал-дэйн жэргэхэдэ, зунай зургаан болобо гэжэ энгэр захала һэлин, хадаһаа галһан харабсаршуу, хин мэтэ хиндэн, хэрмэн мэтэ гүл-дирэн абана ха.

Тингэжэ абха хирэндэнь, агы хабсагайн аман сооһоо боро улаан гүрөөһэн гараад, мүнөө хү-бүүнэй мурьень отолоод гүйбэ ха.

«Нэгэ һомоной хоролто бэ-зэш!»— гэжэ, моринийгоо гүй-дэл дунда «һомон хурдан гү, али...»— гэжэ, аяг шара номо хаадагаа матаралдаса татан бай-ха үедэнь, тэрэ гүрөөһэн гэгтэ-сээр һайхэн басаган болоод, «Эрхин һайн эрэ һаа, намайе хүсөөд, һамга хээрэйлши даа» гэжэ, боро улаан буга унаад, ба-руун хойто зүг тээшэ харайлгаад, хашаг шэнги хабталзан абхаар, агшан зуура хараа далда орошо-бо.

— Энэ юунэй хубилгаан жэ-бэлгээн намайе баһаа болобош!— гэжэ, Мэргэн Бэлиг хүбүүн: «Хэ-нэй хүбүүн эрэ түрээхэ, хэнэй хү-бүүн хэнээ түрээхэ юм!»— гэжэ, хойноһоонь харайлгаба ха.

Тингэжэ «батырын» нарин мо-гойн гүлдиршагүй, һара һара хэл-халһан шэбэр тайга зам дээрнэ дайралдаба. Өөдөншье, урууш-ье хатаргажа үзэхэдэнь, үрэдөө, гаража хүбэ байбагүй.

— Яража абхадам замшенин хаһан, энэ ямар гай тодор дай-ралдаха болобош!— гэжэ Мэргэн Бэлиг хүбүүн уур сүхалаа хүр-жэ, хормоонгоһоон үдэ жэгүүртэ үүдэ гадмее ходооро татажа аббад, манзан шара номондоо оно зуулгажа: «Үххэ залатай та-дам, үй тама ошоорой, аһаха зал-атай хадар арьгаар нарын шүдэ шэгшэлжэ ээртэй үлөөнгүй, ая-бута сохөөрой!»— гэжэ оно дээр-нээ угаа гараса шэбшээд, хэр-бэжэрхадэнь, ашаатай тэмээнэй ябамаар хүбэ гаража үгэбэ ха.

Тэндэхэ саашаа нэгэ хэдэ соо аббад байхадэнь, соходоо ганса сог улаан нодэтэй, орой дээрэ онсо нэгэ эбэртэй, коло газарһаа хүлээн хүмхэн нэгэ бүхэ хада шэнги хэрхэйнэ байба. Үнгэрэн гаража гэхэдэнь, бүри зай таб-и-хаар бэлэ байхадэнь:

— Эзэнтэ хүсөөр болохоннай гү! Али эрхын хүсэ үзэхэнай

шолжо, хин мэтэ хиндэжэ, хэрмэн мэтэ гүлдиржа абха үедэнь, ха-рша халашагүй хабтагай далай оеорһоо бусалан бурьялжа, манан тооно татан байба.

— Далайшье һаа уламтай бай-даг юм!— гэжэ, Мэргэн Бэлиг хү-бүүн далайн эрье дээгүүр үгсэ-шье, урууданшье хатаргажа, га-талжа гаража гансашье улам оло-жо хдажа сүхэрхэдөө, «газада далайе гаталжа гаража шадалтайб» гэжэ хэлээ бэлэйш— гэжэ морин-доо хандаад, өөдөө хаража энеэжэ, уруугаа хаража уяран байба ха. «Эзэн богдонини, энэ юумэндэ элэгэ зүрхөө хүдэлгэнэй хэрэг бага!»— гэжэ халюун шаргал мо-ринини гэдэргээ хоногшын тухай газарта сухариха, «хүлөөрөө шан-га хабшаад хуухаа мэдээрэй» гэжэ, хада уулын хабшалһаа үд-хэлэн, харайн гэхэдэ, хүхэрэлшэ тэнгэрин арай доохонуур, хөө-бэлхэгшэ үүлэнэй арай дээхнүүр зуралзажа, далайн саада эрье дээрэ дүрбэн хара туруугараа дүмэн бууба.

— Ай зайлуул! Имэ ехэ да-лайе һэг боггүй гаталан гараба-шье һаа, нэрэ еһын тэдхэ хойто хүлэйнгөө хара турууе далайда дүрш,— гэжэ эзэнтэйгээ хэлэх-дэнь, халюун шаргал моринини, гэдэргээ сухариха, баруун хойто хүлэйнгөө хара турууе далайда дүржэ, норгонон шэнги болгобо.

— Ай даа, шинингээ таба ша-далые гарабэб! Морин бээшэ жэ-гүүртэ шүүн, хүлэг бээшэ хараб-сар байнаш даа!— гэжэ эзэнтэйгээ морин магтаад, дам сээшаа мо-риной табгай шүүрэн хатарган абхаар, үндэр-уулын орой дээрэ гараад:— Гэр гэрлэхээр гэрэн болохо, мал маллахаар һамган болохо, боро улаан гүрөөһөөр ху-блалша басагмин хаанаһаа абана гээшэб!— гэжэ Мэргэн Бэ-лиг хүбүүн алаг эрэн нодөө аяга соонь эрьюулэн, энэ тэрэ шэр-тэн харахадэнь, коло хараанай газарта тэнгэрнээ хүрэмэ тэбэр сагаан үргөө, огтсогойдо хүрэмэ одон алагар үргөө баруунай ба-гай коло дайдые толоруулжа байба ха.

«Хэнэй юунэй гэр эндэ байха бэлэй»,— гэжэ Мэргэн Бэлиг хү-бүүнэй гайхалыса гайхан тагнан байхадэнь, нэгэ жэргэмэл жэргэ

Уринабди, мэдээсэнэбди

БАЙГААЛИ — ВИДЕОТЕКЭДЭ

Байгалай жасые дэмжэхэ һайн һайхан зорилготойгоор видеотеке-дэ [Гагариний үйлсэ, 31] «Хүнэй болон байгалийн экологиин асуудалнууд» гэхэн темээр видеофильмүүд харуулагдана. Эдэмнай Байгал тухай, Забайкалийн үзэсхэлэнтэ һайхан байгалли, бүрэлдэ арай заншалнууд болон һайндэрнүүд тухай фильмүүд болоно.

Сеансуудай эхилхэнь урда тээ харагшад Байгалай жасын түлөөлэгшэдтэй уулзаха.

Январь һарын субботонууд болон воскресенинүүдтэй үдэрнүүдтэ 10 сагта сеанс эхилхэ.

Оролгын биледүүдтэй үнэ сэн: ехэшүүдэ — 1 тух. 50 мунгэн, хүүгэдтэ — 50 мунгэн.

Хамтын мэдүүлгэнүүд абтана.

7-дохи номерой трамвайгаар «Юбилейный» магазин гэхэн буудал хүрэтэр ошохо.

Болгоомжотой ябагты!

1989 ондо манай «Бурятэстотранс» гэхэн үйлдбэрний нэгдэлдэ 114 хэргыда усалталга бүрихэлдэ абтан байна. Тэдэнэй 58-ниинь жолосоходой эзмээр болоо.

Декабриин 25-да эртэ үглөөгүүр «Элеватор» гэхэн буудалда багахан үхибүү тэбэрнэн эхэнэр үйлсэ хүндэлэн гүйжэ гэрэхэдэ, машина доро орон алдаа. Талзан болоходоо, бэрхэ жолоошон дайралдажа, машинаа түргэн хажуу тээшнэ гадруулжа шадда. Светофорто анхарангүйгөөр ябадаг ушарнууд али олон дайралдадаг гэшэ. Ябагашуул олгони ушарта эзмэтэй байхэха һанадаг гэжэ тэмдэглэбди. Ходо яаража, мэгдэжэ ябадаг хүнүүд хэргыда усалтахаа һанадаг. Үбэлэй хүйтэндэ автобус гү, али трамвай удаан хүлээхэе зүрхэ алдаһан хүнүүд үйлсэнүүдэ хүндэлэн яаралтай түргэнгөөр гүйлдэжэ гарадаг байна. Ходо һабандажа, яаража ябахадэ, хойшолойтой гэжэ бу мартэгты. Хэды олон хэмжээнүүдтэй абтажа байгааһы һаа, имэ хүнүүд үсөөрнэгүй. Илангала багахан үхибүүдэ тэбэрээд гү, али хүтлөөд хэргы хүндэлэн гүйлдэжэ гараһан ехэшүүлэе шангаар эзмэлхээр байдаг. Автомобиль доро орошоно аа гүбди гэжэ тэдэнэр айнагүй гэшэ гү? Тингээдшье үхибүүдтэ ямар жэшэ тэдэнэр харуулнаб?

Үйлсэ дээрэ гү, али хүлгөөтэй талмай дээрэ хоккей наадаха ушарнууд али олон дайралдадаг гэшэ. Энэ шалтагаанаар 18 үхибүүд автомобилда дайралдажа, болонцада ороо. Эндэ һаяхонд 3-дахы һргуулийн хоёрдохи классай һурагша автобусой урдуур гүйжэ гарахадаа, тэрэндэ нэшүүлжэ, хүндөөр шархатаа. Илангала арбан хоёр наһа хүрэтэр хэргыда усалтахаа һанадаг. Ходо гүйжэ харайжа, дэбхэржэ хүрэжэ ябадаг наһан ха юм даа. Имэ наһанай үхибүүдтэй түрэлхид нэргылэмжэтэй байха өнотой.

Үхибүүдтэ үдэр бүхэндэ һануулжа, болгоомжотой яба гэжэ элэжа, хэлэжэ байгты. Тингэбэл үхибүүдэй хэргыда усалталга үсөөн болохо һэн.

Һурагшадтэй үбэлэй амаралта үргэлжэлһөөр. Шэнэ жэлэй өлкөнүүдтэй хажууда хэды һонирхолтой шог зуугаа хүүгэдэе хүлээнэб. Амаралтынгаа үдэрнүүдтэ хүүгэднэй шэнэ жэлэй һайндэрнүүдтэ хэбаадалсажа, хүхюун зуугатайгаар сагаа үнгэргэнэ. Газаа гаража болохогүй гэжэ хореод, үхибүүе гэртшье барика болохогүй. Сэг үргэлжэ энэниие тэрэниие хэжэ болохогүй гэжэ үхибүүндэ гэмэржэ байхада, тэрэ залхууржа, хамаагүй болошодог. Тингэхын орондо зохидоор тэрэнтэй хоёрлэдэжэ, хэргы дээр халтирхада аюултай гэжэ ойлгуулжа үгэхэ хэрэгтэй. Мүн хани нүхэдтэе хамта өлкын хажууда өрөжэ, тэндэ түхээрэгдэһэн алуурнууд дээрһээ һолжорходонь хамаагүй байха. Үгы гэбэл, бишыхан хүүгэдэе эхэшүүлдэнь даалгаад, гэртээ һуугаад, имэрхүү нааданууды наадахада болохо: «Мертанхай эжы өлкө хүрэтэр яагаад ошохо». Бишыхан үхибүүн эжынгээ ошохо хэргы тухай дэлгэрэнгүйгээр өөрөө хоёрэжэ үгэхэ, хаана анхаралла хандуулхэб, болгоомжотой байхэб гэжэ ойлгуулжа үгэхэ, мүн хаагуур хэргы хүндэлэн гараа һаа дээрэб гэжэ харуулха. Тингэбэл танай үхибүүн нааданда хэбаадалсаха зуура, олон юумэндэ һуража, толгойдоо бүхөөр хадуужа абаха. Энээнэй һүүлээр үхибүүнэйнгэе газаа гарахадань, һанаагаа зобохоео болихот.

Манай талаһаа жолоошодтой ойлгууламжын хүдэлмэри үргэнөөр үнгэргэгдэдэг. Амаралтын үедэ хүүгэдэй олоороо сугларжа наадаха бүхы үйлсэнүүд болон талмайнууд тухай тэдэнэртэ уридалан хэлэгдэнхэй. Имэ газарнуудта анхаралаа хандуулхыетнай таанадта ойлгуулнабди. Балтахы-

Доктор лэ болохо нэм...

1990 ОНОЙ ЯНВАРИИН 15-НАА УЛААН-ҮДЫН МЕДИЦИНСКЭ УЧИЛИЩИ ЗУРГАА ҺАРЫН КУРСАНУУДА ШАГНАГШАДЫЕ АБАХА ТУХАЙ СОНОСХОНО. НАЙМАН КЛАССАЙ БААЗА ДЭЭРЭ ОРОД ХЭЛЭН БОЛОН ЕСТЕСТВОЗНАНЯАР, АРБАН КЛАССАЙ БААЗА ДЭЭРЭ ЛИТЕРАТУРА, ХИМИ БОЛОН БИОЛОГОЕР ХЭШЭЭЛНҮҮД ҮНГЭРГЭГДЭХЭ. ШАГНАГШАД ШАЛГАЛТЫН ДҮНГҮҮДЭЭР УЧИЛИЩИДА АБТАХА.

КУРСАДА ҺУРАХА ГЭБЭЛ, 35 ТҮХЭРНГ ПОЧТООР УЛААН-ҮДЫН ЖИЛСОЦБАНКАДА № 16130502 СЧЕДТО ОРУУЛАГТЫ. УЧИЛИЩИНИН АДРЕС: УЛААН-ҮДЭ, 670013, ТЕРЕШКОВАТАЙ ҮЙЛСЭ, 13.

новай үйлсэ, городской өлкө, Бабушкинай үйлсэ — Пионерүүдэй байшан; «Октябрь» — «Дружба» кинотеатрууд, Амаралтын парк, городской парк, Гагариний үйлсөөр оршоһон 65-дахы һуругули, Комсомольская үйлсөөр 42-дохи һуругули, 25 жэлэй стадион, Восточный посёлото Камовай үйлсэ, «Элеватор» гэхэн буудал. Бидэ аюултай газарнуудые бүлгөнөө тоолообди гэжэ хэлэхэ аргагүйбди. Хүүгэдэй үбэлэй амаралтын үдэрнүүдтэ жолоошод херхо һонор ябаха ээргэтэй. Дээрэ нэрлэгдэһэн газарнуудта анхаралтайгаар хандагты. Шэнэ жэлдэ амжалтатай, зол жаргалтай ябахыетнай хүсэнэбди.

В. МАРХАЕВА,
«Бурятэстотранс» ТӨП-ОЙ
хэргын дүрим сахижа талаар
ахалагша инженер.

Улаан-Үдын аяншалга болон экскурсиһуудай бюро республикниһидта январь, февраль һарануудта удаадахи маршрудуудыаар аяншалгануудые дурадхана:

1. Минск (Минск — Брест) — 20—25/1, сэн 332 тух.
  2. Волгоград — январийн 21-һээ 26 болотор, сэн 308 тух.
  3. Белгород-Днестровский (Одесса — Кишинев) — 24—29/1, 23—28/II, сэн 328 тух.
  4. Одесса — 24—28/1, 8—12/II, сэн 313 тух.
  5. Паневежис — январийн 28—февраллийн 1, сэн 314 тух.
  6. Севастополь — 29/1—2/II, 5—9/II, 26/II—2/III, 311 тух.
  7. Вильнюс — Друскининкай — 25/1—3/II, 368 тух.
  8. Вентспилс — Рига — 1—7/II, 321 тух.
  9. Капсукас — Паневежис — 10—17/II, 362 тух.
  10. Вильнюс — Паланга — 15—24/II, 392 тух.
  11. Владимир — 5—9/II, 282 тух, 26/II—2/III.
  12. Смоленск — 12—16/II, 289 тух.
  13. Харьков — 12—16/II, 303 тух.
  14. Нарва — 12—16/II, 311 тух.
  15. Ростов-на-Дону — 12—16/II, 309 тух.
  16. Киев — 19—23/II, 304 тух.
  17. Бауска (Рига) — 19—23/II, 292 тух.
  18. Новороссийск — 25/II—2/III, 300 тух.
  19. Певздор Прибалтикаар — 9—28/II, 364 тух.
- Справкануудые абаха гэбэл, имэ адресаар хандагты: 670000, Улаан-Үдэ, Советская, 28, «Бергжани» гостиница, 107-дохи комната, телефон 2-07-07.

Н. В. Гоголя «Сорочинская ярмарка», 17. Учение об ораторском искусстве и красноречии. 18. Верхняя часть домённой печи. 19. Переговорное устройство. 21. Город на севере Греции. 22. Старинная серебряная или золотая монета. 23. Керамические изделия. 25. Внезапный сильный порыв ветра. 26. Легкая двухколесная повозка. 27. Крупная заглавная буква. 28. Плод тропического дерева.

БАЙГАША ОНОЙ ЯНВАРИИН 1-ДЭ ТОЛИЛОГДОНОН КРОССВОРДЫН ХАРИУНУУД

ПО ГОРИЗОНТАЛИ: 2. Концерт. 6. Плашка. 7. Рокада. 8. Сталино. 9. Блесна. 10. «Марича». 11. Лебедь. 12. Завод. 15. Орёл. 18. Сарфан. 21. Николаев. 22. Частокот. 24. Станция. 26. Ванно. 28. Ходик. 30. Боженко. 31. Фугато. 32. Нежат. 33. Лилипут. 34. «Шурале». 35. Основа. 36. Ваганов.

ПО ВЕРТИКАЛИ: 1. Фадеев. 2. Касальс. 3. Целлофан. 4. Тромбон. 5. Данило. 13. Агриппа. 14. «Осколки». 16. Львовод. 17. Виточек. 19. Агент. 20. Агамы. 23. Ангелина. 24. Соболев. 25. Яхонтов. 27. Негоро. 29. Иаанов.

переводов — 2-46-57, корректорская — 2-35-74.

ДОЛООН ХОНСГО НЭГЭ
УДАА СУББОТЫН ҮДЭРНҮҮД-
ТЭ ГАРАДАТ

Газета отпечатана в республиканской типографии Государственного комитета Бурятской АССР по делам издательства полиграфии и книжной торговли, г. Улан-Удэ, ул. Ленина, 35. Н-00303.

Редактор
Александр ДРУЖИНИН.

КИНО

«ДРУЖБА»

ИЛЬЯ МУРОМЕЦ — 10, ДВЕ СТРЕЛЫ — 12, 16-10, 20-20 (удл.), ХОН ГИЛЬ ДОН — 14-10, 18-10.

«РОДИНА»

КНЯЗЬ УДАЧА АНДРЕЕВИЧ — 10, 16, ХОН ГИЛЬ ДОН — 12, 14, 18-10, 20, 21-50.

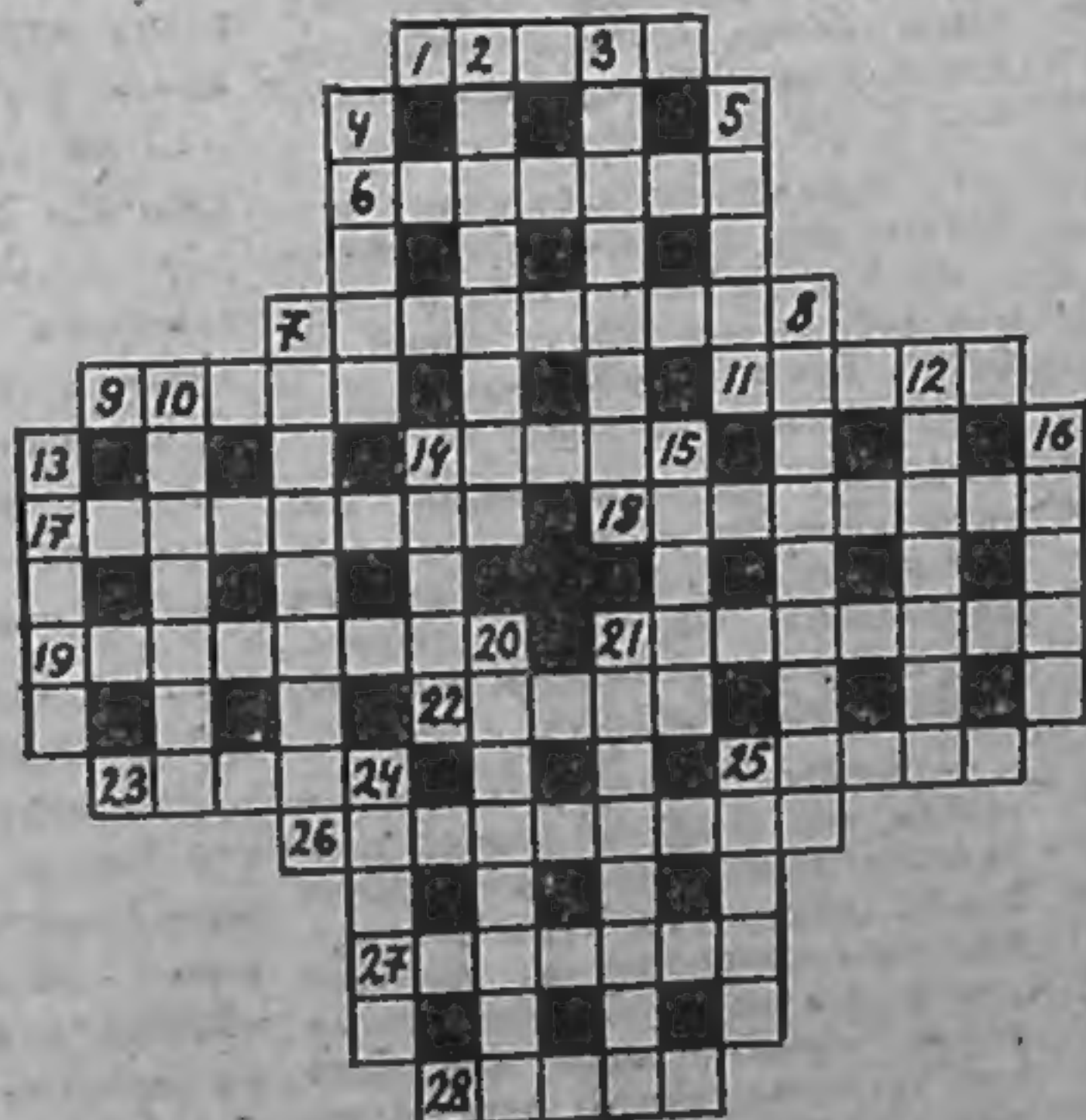
«ПРОГРЕСС»

Красный зал — ХОН ГИЛЬ ДОН — 10, 12-20, 16-20, 18-20, 20-20. Зеленый зал — ЧУДЕСНЫЙ ЛЕС — 11-30, ПРОВОДНИК — 9-40, 13-20, 15-10, ДВЕ СТРЕЛЫ — 17, 19-10, 21-20.

«ЭРДЭМ»

ТРИНАДЦАТАЯ НЕВЕСТА ПРИНЦА — 9-40, 11-10, 12-40, 14-20, ПРИГОВОРЕННЫЙ — 16, 21-30, СЭР — 17-40, БАЛ — 9-40.

КРОССВОРД

ПО ГОРИЗОНТАЛИ: 1. Вид вышайки. 6. Один из прославленных живописцев Древней Греции. 7. Вспомогательные матери-

алы, применяемые в каком-либо производстве. 9. Сплав стали с никелем. 11. Залив Охотского моря. 14. Персонаж повести

МАНАЙ

АДРЕС,

ТЕЛЕФОНУУД:

670000, г. Улан-Удэ, ул. Капандаришвили, 23. Телефоны: зам. редактора — 2-34-06, секретаря — 2-34-41, отделов: идеологический — 2-43-23, социально-экономических проблем — 2-43-23, писем и образования.

